

Victor
Hugo

Bídňici I.

Bídníci
svazek první

Všechna práva vyhrazena.

*Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu nakladatele.*

Translation © Zdeňka Pavlousková, dědicové c/o Dilia, 1975

Cover © Adéla Korbělářová, 2024

© DOBROVSKÝ s.r.o., 2024

ISBN 978-80-277-5518-9 (pdf)

Victor
Hugo

Bídníci
LES MISÉRABLES
svazek první

přeložila Zdeňka Pavlousková

$\frac{1}{4}$
00

Obsah

DÍL PRVNÍ: Fantina

KNIHA PRVNÍ: Člověk spravedlivý

(1)	Myriel	9
(2)	Myriel se stává monsignorem Lidumilem	12
(3)	Dobrému biskupovi tvrdé biskupství	17
(4)	Co slovo, to skutek	19
(5)	Monsignore Lidumil nosil své sutany příliš dlouho	25
(6)	Kdo mu střežil dům	28
(7)	Kravata	33
(8)	Filozofování při skleničce	37
(9)	Sestra vypravuje o bratrovi	40
(10)	Biskup potkává neznámé světlo	44
(11)	Výhrady	56
(12)	Samota monsignora Lidumila	60
(13)	Čemu věřil	63
(14)	Co si myslel	67

KNIHA DRUHÁ: Pád

(1)	Večer po celodenní chůzi	71
(2)	Opatrnost matka moudrosti	82
(3)	Hrdinství trpné poslušnosti	86
(4)	Podrobnosti o sýrárnách v Pontarlieru	91
(5)	Klid	94
(6)	Jean Valjean	95
(7)	Zoufalství	100
(8)	Vlna a stín	107
(9)	Nové křivdy	109
(10)	Muž se probudil	110
(11)	Co dělá	113
(12)	Biskup pracuje	116
(13)	Malý Gervác	119

KNIHA TŘETÍ: Rok 1817

(1)	Rok 1817	129
(2)	Dvě čtveřice	136
(3)	Čtyři a čtyři	140

(4)	Tholomyès má takovou radost, že zpívá španělskou píseň	144
(5)	U Bombardy	146
(6)	Kapitola plná zbožňování	149
(7)	Tholomyesova moudrost	150
(8)	Smrt koně	157
(9)	Veselé zakončení radosti	160

KNIHA ČTVRTÁ: Na důvěru se často doplácí

(1)	Setkání dvou matek	163
(2)	Letmý nástin dvou nekalých osob	171
(3)	Skřivánek	173

KNIHA PÁTÁ: Na šikmé ploše

(1)	O pokroku ve výrobě ozdob z černého skla	177
(2)	Madeleine	178
(3)	Peníze uložené u Laffitta	182
(4)	Pan Madeleine nosí smutek	184
(5)	Neurčité blýskání na obzoru	187
(6)	Starý Fauchelevant	192
(7)	Fauchelevant se stává zahradníkem v Paříži	195
(8)	Paní Victurnienová vydává pětatřicet franků na mravopověstnost	196
(9)	Úspěch paní Victurnienové	199
(10)	Další úspěch	201
(11)	<i>Christus nos liberavit</i>	206
(12)	Zahálka pana Bamataboise	207
(13)	Rozluštění některých sporných otázek městské policie	210

KNIHA ŠESTÁ: Javert

(1)	Začátek odpočinku	221
(2)	Jak se ze jména Jean může stát Champ	224

KNIHA SEDMÁ: Champmathieuův případ

(1)	Sestra Simplicie	235
(2)	Prozíravost mistra Scaufflaira	238
(3)	Svědomy	242
(4)	Jak vypadá utrpení ve spánku	260
(5)	Překážky na cestě	263
(6)	Sestra Simplicie je podrobena zkoušce	274
(7)	Cestující dojel a chystá se k návratu	281
(8)	Vstup jen pro význačné osobnosti	285
(9)	Místo, kde se připravuje rozsudek	288
(10)	Soustavné zapírání	295
(11)	Champmathieu se diví a diví	301

KNIHA OSMÁ: Následek

(1)	V jakém zrcadle si pan Madeleine prohlíží vlasy	307
(2)	Fantina je šťastná	309
(3)	Javert je spokojen	313
(4)	Moc se ujímá svých práv	316
(5)	Vhodný hrob	320

DÍL DRUHÝ: Cosetta**KNIHA PRVNÍ: Waterloo**

(1)	S čím se setkáváme cestou z Nivelles	329
(2)	Hougomont	331
(3)	18. červen 1815	337
(4)	A	339
(5)	„ <i>Quid obscurum</i> “ bitev	341
(6)	Čtyři hodiny odpoledne	344
(7)	Napoleon v dobré náladě	347
(8)	Císař se vypyřádává průvodce Lacosta	352
(9)	Překvapení	354
(10)	Montsaintjeanská náhorní planina	358
(11)	Napoleon měl špatného průvodce, Bülow dobrého	362
(12)	Garda	364
(13)	Osudná chvíle	365
(14)	Poslední čtverhran	368
(15)	Cambronne	369
(16)	<i>Quot libras in duce?</i>	371
(17)	Máme schvalovat Waterloo?	376
(18)	Dočasné zotavení práva z boží milosti	377
(19)	Bojiště v noci	380

KNIHA DRUHÁ: Loď Orion

(1)	Číslo 24 601 se stává číslem 9430	387
(2)	Kapitola, v níž si přečteme dva verše, které snad napsal ďábel	390
(3)	Řetěz okovů byl určitě nějak připraven, aby mohl být přeražen jedním úderem kladiva	394

KNIHA TŘETÍ: Vyplnění slibu daného mrtvé

(1)	Trampoty s vodou v Montfermeil	403
(2)	Dvě dokreslené podobizny	406
(3)	Lidé potřebují víno a koně vodu	411
(4)	Na jeviště vstupuje panenka	413
(5)	Osamělá holčička	415

(6)	Důkaz o Boulatruellově soudnosti	419
(7)	Cosetta jde potmě vedle neznámého	424
(8)	Je nepřijemné hostit chudáka, který je možná bohatý	427
(9)	Thénardier při práci	443
(10)	Kdo si chce polepšit, často si pohorší	451
(11)	V loterii vychází číslo 9430 a Cosetta na ně vyhrává	455

KNIHA ČTVRTÁ: Gorbeauův barák

(1)	Mistr Gorbeau	457
(2)	Hnízdo pro kalousa a pěnkavku	463
(3)	Spojením dvou neštěstí vzniká štěstí	465
(4)	Čeho si všimla hlavní nájemnice	468
(5)	Pětifrank spadl na zem a zazvonil	470

KNIHA PÁTÁ: Tichá štvanice

(1)	Strategické kličkování	475
(2)	Jak je dobře, že po Slavkovském mostě jezdí vozy	478
(3)	Plán Paříže z roku 1727	480
(4)	Tápání při útěku	483
(5)	Co by při plynovém osvětlení bylo nemožné	485
(6)	Počátek záhady	488
(7)	Pokračování záhady	491
(8)	Záhada se rozrůstá	493
(9)	Muž s rolničkou	494
(10)	Jak se stalo, že Javert marně hledal	498

KNIHA ŠESTÁ: Klášter Petit-Picpus

(1)	Ulička Picpus číslo 62	507
(2)	Řehole Martina Vergy	510
(3)	Přísné povinnosti	517
(4)	Radosti	518
(5)	Rozptýlení	522
(6)	Malý klášter	527
(7)	Několik siluet z onoho přitní	529
(8)	„ <i>Post corda lapides</i> “	532
(9)	Století pod řeholní rouškou	534
(10)	Původ Ustavického klanění	535
(11)	Konec kláštera Petit-Picpus	537

KNIHA SEDMÁ: Vsuvka

(1)	Klášter jako abstraktní pojem	541
(2)	Klášter jako dějinný činitel	541
(3)	Za jakých podmínek můžeme ctít minulost	544
(4)	Klášter z hlediska zásad	547

(5)	Modlitba	548
(6)	Absolutní hodnota modlitby	549
(7)	Buďme opatrní, chceme-li kárat	552
(8)	Víra, zákon	553

KNIHA OSMÁ: Hřbitovy berou, co jim dáváme

(1)	Jak je možno vniknout do kláštera	557
(2)	Fauchelevant se setkává s obtížemi	565
(3)	Matka Neposkvrněné početí	567
(4)	Vypadá to docela tak, jako by byl Jean Valjean četl Austina Castilleja	578
(5)	K nesmrtelnosti nestačí být opilý	584
(6)	Mezi čtyřmi prky	590
(7)	Jak vzniklo rčení „vyzrát na někoho“	592
(8)	Zdařilý výslech	600
(9)	Život v ústraní	603

DÍL TŘETÍ: Marius

KNIHA PRVNÍ: Paříž pod mikroskopem

(1)	Parvulus	613
(2)	Některé zvláštní znaky	614
(3)	Je milý	615
(4)	Může být užitečný	616
(5)	Jeho hranice	617
(6)	Trochu historie	619
(7)	Gamén by mohl mít místo v kastovnictví Indie	621
(8)	Milé slovíčko o posledním králi	623
(9)	Starý duch Galie	624
(10)	<i>Ecce Paříž, ecce homo</i>	625
(11)	Posmívat se, panovat	629
(12)	Budoucnost je utajena v lidu	631
(13)	Malý Gavroche	632

KNIHA DRUHÁ: Velký měšťan

(1)	Devadesát let a dvaatřicet zubů	635
(2)	Jaký pán, takový krám	637
(3)	Luc-Esprit	638
(4)	Stařec, který se chce dožít stovky	639
(5)	Bask a Nicoletta	639
(6)	Magnonová a její dvě děti	641
(7)	Pravidlo: Návštěvy přijímejme jen večer	643
(8)	Dva ještě netvoří dvojici	643

KNIHA TŘETÍ: Děd a vnuk

(1)	Staromódní salón	647
(2)	Rudé strašidlo doby	651
(3)	<i>Requiescant</i>	657
(4)	Banditův konec	664
(5)	Jak je užitečné chodit na mši, aby se člověk stal revolucionářem	668
(6)	Co znamená setkání se zádušním starostou	669
(7)	Zástěrka	675
(8)	Mramor proti žule	680

KNIHA ČTVRTÁ: Přátelé abecedy

(1)	Skupina, která se málem stala historickou	687
(2)	Bossuetova pohřební řeč nad hrobem Blondeauovým	700
(3)	Mariův úžas	704
(4)	Zadní místnost kavárny Musain	706
(5)	Rozšíření obzoru	714
(6)	„ <i>Res angusta</i> “	717

KNIHA PÁTÁ: Výtečnost neštěstí

(1)	Nuzný Marius	721
(2)	Chudý Marius	723
(3)	Dospělý Marius	726
(4)	Pan Mabeuf	730
(5)	Chudoba, dobrá sousedka bídy	734
(6)	Nástupce	737

KNIHA ŠESTÁ: Konjunkce dvou hvězd

(1)	Přezdívká: způsob, jak se tvoří příjmení	743
(2)	„ <i>Lux facta est</i> “	746
(3)	Účinek jara	748
(4)	Začátek těžké nemoci	749
(5)	Na matku Bručavou dopadají hromové rány	751
(6)	V zajetí	752
(7)	Domněnky o písmenu U	755
(8)	Také invalidi mohou být šťastni	756
(9)	Zatmění	758

Pokud ve jménu zákona a mravů potrvá společenská kletba, která uměle vytváří peklo přímo ve středu civilizace a přimíchává lidskou osudovost k osudu, jenž je božský; pokud nebude rozřešen trojí problém našeho věku: aby zproletarizovaný muž nebyl ponižován pod lidský obraz, aby hlad nenutil ženu k morálnímu úpadku, aby tmářství nezbídačovalo děti; pokud v určitých vrstvách bude možné, aby společnost dávila člověka; jinými slovy a z hlediska ještě širšího, pokud na světě nepominou nevědomost a bída, nebudou knihy tohoto druhu bez užitku.

HAUTEVILLE HOUSE, 1. LEDNA 1862

DÍL PRVNÍ

Fantina

KNIHA PRVNÍ

Člověk spravedlivý

(1)

Myriel

V roce 1815 byl dignským biskupem Karel František Lidumil Myriel. Byl to stařec asi pětasedmdesátiletý; biskupský úřad v Digne zastával od roku 1806.

Ačkoliv se tato podrobnost v podstatě nijak netýká toho, o čem se chystáme vyprávět, není snad neužitečné – byť to bylo jen pro přesnost – zmínit se už zde o řečech a pověstech, které kolovaly na jeho vrub od chvíle, kdy přišel do diecéze. Povídání o lidech, ať už pravdivé nebo nepravdivé, zabírá zpravidla v jejich životě, a zvláště v jejich osudech, právě tolik místa, jako to, co dělají.

Myriel byl syn soudního rady v Aix; patřil k úřednické šlechtě. Vyprávělo se, že ho otec podle zvyku běžného v rodinách soudních úředníků – počítaje, že syn jednou po něm zdědí úřad – velmi brzy, už v osmnácti nebo ve dvaceti letech, oženil. Říkalo se, že Karel Myriel, ačkoliv byl ženatý, zavdával podnět k mnoha řečem. Přes svou drobnou postavu byl urostlý, elegantní, přívětivý, duchaplný; celou první část svého života věnoval světu a láskám. Přišla revoluce, události se překotně řítily, prořídle, pronásledované a štvané úřednické rodiny se rozprchly. Karel Myriel se hned v prvních dnech revoluce vystěhoval do Itálie. Jeho manželka v cizině zemřela na starý plicní neduh. Děti neměli. Co se

potom stalo s Myrielem? Procitla v něm snad myšlenka na odříkání a samotu proto, že se stará francouzská společnost zhroutila a že jeho rodina zchudla, či to způsobila tragická podívaná roku 1793, snad mnohem děsivější pro vystěhovalce, kteří vše viděli z dálky zvětšené hrůzou? Nebo snad byl uprostřed zábav a lásek, vyplňujících jeho život, náhle zasažen jednou z těch tajemných a strašlivých ran, jež někdy zásahem do srdce rozvrátí člověka netečného k veřejným pohromám jedině proto, že postihly jeho povolání a jeho bohatství? Nikdo to nemohl říci; vědělo se jen to, že se z Itálie vrátil jako kněz.

V roce 1804 byl Myriel farářem v Brignolles. Byl už starý a žil v hlubokém ústraní.

V době korunovace ho zavedla do Paříže jakási drobná záležitost jeho fary. Šel s jinými vlivnými osobami, aby se u kardinála Fesche přimluvil za své ovečky. Právě v den, kdy přicházel císař na návštěvu ke svému strýci, střetl se důstojný farář, čekající v předpokoji, s Jeho Veličenstvem. Napoleon vycítiv, že ho stařec pozoruje s jistou dávkou zvědavosti, se obrátil a rázně řekl:

„Kdo je ten dobrý muž, který se na mne dívá?“

„Sire,“ řekl Myriel, „vy se díváte na dobrého muže a já se dívám na velkého muže. Oba tím můžeme získat.“

Ještě téhož večera se císař zeptal kardinála na jméno onoho faráře a o něco později byl Myriel překvapen zprávou, že je jmenován biskupem v Digne.

Kolik bylo pravdy na řečech o první části Myrielova života? Nikdo to nevěděl. Málo lidí znalo rodinu Myrielových před revolucí.

Myriel musil vzít na sebe úděl všech, kdož přicházejí do malého města, kde je mnoho povídavých úst, ale málo myslících hlav. Musil jej na sebe vzít, i když byl biskupem, nebo právě proto, že byl biskupem. Ostatně řeči, do kterých bylo zapleteno jeho jméno, byly jen klepy, vtipy, úsměšky, povídačky, ba méně než povídačky, pouhé drby, jak říká energický jazyk lidu.

Ať tomu bylo jakkoli, po devíti letech biskupského působení a pobytu v Digne upadly do hlubokého zapomenutí všechny ty

povídačky a náměty hovorů, které v první chvíli zaujmou malo-
město a jeho lidičky. Nikdo by si nebyl dovolil v nich pokračovat,
nikdo by si je nebyl dovolil připomenout.

Myriel přišel do Digne v doprovodu staré panny, slečny Jany,
své sestry, která byla o deset let mladší než on.

Celé biskupovo služebnictvo představovala jenom jedna slu-
žebná, paní Magloirová, stejně stará jako slečna Jana; léta byla jen
„farskou kuchařkou“, ale teď měla hned dvojí titul: byla slečninou
komornou a hospodyní Jeho Milosti.

Slečna Jana byla vytáhlá, bledá, útlá a mírná; byla ztělesně-
nou představou toho, co vyjadřujeme slovem „důstojná“, pro-
tože má-li ženě příslušet označení „ctihodná“, musí být podle
všeho také matkou. Nikdy nebyla hezká; celý její život, který
byl řadou dobrých skutků, ji nakonec obestřel jakýmsi bělost-
ným jasem, a k stáru zkrásněla, jak bychom řekli – spanilostí
hodného člověka. V mládí byla hubená, ve zralých letech prů-
svitná. Tato průzračnost svědčila o tom, že je spíše andělem
než pannou. Její bytost byla jakoby utkaná ze stínů; měla sotva
tolik těla, aby bylo patrno, že je to žena; byla to jen přehršle
prozářené hmoty; velké, stále sklopené oči, záminka, aby duše
prodlévala na zemi.

Paní Magloirová byla bílá, tlustá, tělnatá stařenka, zavalená
prací, vždycky udýchaná proto, že měla stále napilno, ale také
proto, že měla záduchu.

Po svém příchodu byl Myriel ubytován v biskupském sídle se
všemi poctami, předepsanými císařskými výnosy, které biskupa
řadí hned za polního maršálka. Starosta a předseda mu složili po-
klonu první, on sám nejdřív navštívil generála a prefekta.

Když skončila instalace, čekalo město na biskupovy skutky.

Myriel se stává monsignorem Lidumilem

Biskupský palác sousedil s nemocnicí.

Biskupovo sídlo byla rozlehlá a krásná budova, vystavěná z kamene počátkem minulého století monsignorem Jindřichem Pugetem, doktorem teologie na pařížské univerzitě, opatem si-morským, který byl roku 1712 biskupem v Digne. Biskupský pa-lác byl skutečně šlechtické sídlo. Všechno v něm vypadalo vzne-šeně: biskupovy komnaty, salóny, pokoje, rozlehlý čestný dvůr s arkádami zbudovanými ve starém florentském stylu, které zvaly k procházkám, zahrady s překrásnými stromy. V jídelně, nádherné dlouhé a přízemní síni, z níž se vcházelo do parku, pořádal 29. července 1714 monsignore Jindřich Puget slavnost-ní hostinu pro pány biskupy: Karla Brûlarta de Genlis, arcibis-kupa embrunského; Antonína de Mesrigny, kapucína, bisku-pa grasského; Filipa de Vendôme, velkopřevora Francie, opata v Saint-Honoré de Lérins; Františka de Berton de Crillon, bisku-pa a barona venceského; Césara de Sabran de Forcalquier, bisku-pa glandevského a Jana Soanena, oratoriánského kněze, králo-va stálého kazatele, velmožného biskupa senezského. Místnost zdobily podobizny těchto ctihodných hodnostářů a památné datum, 29. července 1714, tam bylo vyryto zlatými písmeny do desky z bílého mramoru.

Nemocnice byla uzoučký nízký dům o jediném poschodí a se zahrádkou.

Tři dny po svém příchodu navštívil biskup nemocnici. Po ná-vštěvě poprosil ředitele nemocnice, aby k němu laskavě zašel.

„Pane řediteli,“ řekl mu, „kolik máte právě teď nemocných?“

„Šestadvacet, monsignore.“

„Tak jsem to asi odhadl,“ řekl biskup.

„Postele,“ navazoval ředitel, „jsou namačkané jedna na druhou.“

„To jsem pozoroval.“

„Pokoje jsou jen malé a špatně se větrají.“

„Taky se mi zdá.“

„A konečně, když je trochu sluníčka, zahrada je pro rekonvalescenty příliš malá.“

„To jsem si hned říkal.“

„Když vypuknou epidemie, tenhle rok jsme například měli tyfus, před dvěma roky těžkou kožní infekci, pak míváme i sto nemocných a nevíme si rady.“

„To mě napadlo.“

„Nu, co dělat, monsignore,“ řekl ředitel, „musíme být spokojeni s tím, co máme.“

Tak rozmlouvali v jídelně v přízemí.

Biskup chvíli mlčel a pak se prudce obrátil k řediteli nemocnice.

„Kolik lůžek, pane, by se podle vašeho odhadu vešlo do tohoto sálu?“

„Do monsignorovy jídelny?“ zvolal ohromený ředitel.

Biskup přelétl místnost očima, jako by rozměřoval a počítal.

„Sem by se vešlo dobrých dvacet lůžek!“ pravil, jako by mluvil pro sebe; pak zvýšil hlas: „Hleďte, pane řediteli, něco vám povím. Zde jde patrně o omyl. Vás je šestadvacet v pěti nebo v šesti místnostkách. My jsme tu tři, a máme místa pro šedesát. Říkám vám, je to omyl. Vy máte můj byt a já váš. Vraťte mi můj dům, vy patříte sem.“

Nazítří usadili šestadvacet ubožáků v biskupově paláci a biskup se nastěhoval do nemocnice.

Myriel byl chudý, protože jeho rodina byla ožebračena revolucí. Jeho sestra dostávala pět set franků doživotní renty, které na faře stačily taktak na její osobní vydání. Jako biskup pobíral Myriel od státu patnáct tisíc franků. Právě v den, kdy se ubytoval v budově nemocnice, určil jednou provždy, jak této částky užít. Přepisujeme zde rozpočet psaný jeho vlastní rukou:

Vydání na domácnost

Studentskému konviktu	1 500 franků
Misijní kongregaci	100 franků

Lazaristům v Mondidier	100 franků
Semináři pro misionáře v Paříži	200 franků
Kongregaci Svatého Ducha	150 franků
Náboženským ústavům ve Svaté zemi	100 franků
Společnostem pro péči o matku	300 franků
Pro tutéž společnost v Arles	50 franků
Příspěvek na zlepšení věznic	400 franků
Příspěvek k úlevám a osvobození vězňů	500 franků
Dar na osvobození otců rodin z vězení dlužníků	1 000 franků
Přídavek k platu chudých učitelů v diecézi	2 000 franků
Na obilní skladiště v Horních Alpách	100 franků
Kongregaci dam v Digne, v Manosque a Sisteronu, pečující o bezplatné vyučování chudých dívek	1 500 franků
Pro chudé	6 000 franků
<u>Má osobní vydání</u>	<u>1 000 franků</u>
Úhrnem	15 000 franků

Po celý čas, co Myriel zastával biskupský úřad v Digne, neměnil nic na tomto uspořádání. Nazýval to, jak vidíme, účtem za vydání na domácnost.

Slečna Jana se tomu uspořádání podrobila s naprostou poslušností. Pro tu zbožnou dívku byl monsignore z Digne bratrem i biskupem zároveň, přítelem podle svazku přírody a biskupem podle náboženství. Milovala a ctěla ho docela prostě. Měla v úctě jeho slova a schvalovala jeho jednání. Jenom hospodyně, paní Magloirová, trochu reptala. Snad jste si všimli, že si pan biskup ponechal jen tisíc franků, které, přidány k penzi slečny Jany, činily dohromady tisíc pět set franků na rok. A s těmito patnácti sty franků musili vyjít dvě ženy a starý pán.

Kdykoliv přišel do Digne nějaký venkovský farář, našel pan biskup vždycky něco, čím by ho uhostil, díky přísné šetrnosti paní Magloirové a obezřelému vedení slečny Jany.

Jednoho dne, to už byl asi tři měsíce v Digne, biskup řekl:

„Mám vlastně bídu s nouzí!“

„Ráda věřím,“ zvolala paní Magloirová, „monsignore si ani nevyžádal důchod na vydání za kočár v městě a vyjížďky po diecézi, který mu je okres povinen platit. Dříve to biskupům patřovalo.“

„Podívejme se!“ pravil biskup, „máte pravdu, paní Magloirová.“
A dovolával se svých náležitostí.

O něco později uvážila nejvyšší rada jeho žádost a odhlasovala mu tři tisíce franků ročně s tímto úředním záznamem:

Příspěvek panu biskupovi na vydání za kočár, poštovní výlohy a za úřední cesty.

Tento příspěvek značně popudil místní šosáky a jistý císařský senátor, bývalý člen rady pěti set, stoupenec osmnáctého brumairu, zaopatřený skvělou dotací blízko města Digne, napsal tehdy ministrovi kultu, panu Bigotovi de Préameneu, podrážděný a důvěrný lístek, z něhož vyjímáme tyto prokázané řádky:

„- Vydání na kočár? Na co, v městě s méně než čtyřmi tisíci obyvateli? Vydání za úřední cesty? Nejprve – k čemu cesty a konečně – jak bude jezdit v naší hornaté krajině? Silnice tu nejsou. Jezdíme jen koňmo. Most přes Durance v Château-Arnoux sotva unese káru s voly. Ti kněží jsou všichni stejní, nenasytní a lakomí. Když přišel, hrál si na apoštola. Ted' to dělá jako ostatní. Zachtělo se mu kočáru a poštovního vozu. Potřebuje přepych jako dřívější biskupové. Ach! Čert vem všechny ty kněžoury! Věci se nezlepší, pane hrabě, dokud nás císař těch jezovitů nezbaví. Pryč s papežem! (Poměr s Římem byl zkalen.) Co se mne týče, jsem jen pro Caesara a pro nikoho jiného. Atd. atd.“

Paní Magloirová měla naopak velkou radost.

„Dobře,“ řekla slečně Janě, „monsignore začal u druhých, ale bylo třeba, aby skončil u sebe. Ve své dobrotě všechno rozdál. Nu, a tak máme teď tři tisíce franků pro sebe. Konečně!“

Týž večer biskup napsal a předložil své sestře tento rozpočet:

Příplatek na kočár a úřední cesty:

Za hovězí polévku nemocným v nemocnici	1 500 franků
Péči o matky v Aix	250 franků
Péči o matky v Draguignanu	250 franků
Pro nalezence	500 franků
Sirotkům	500 franků
Úhrnem	3 000 franků

To byl Myrielův rozpočet.

Pokud jde o vedlejší biskupské příjmy z ohlášek, dispenzí, křtů, kázání, svěcení kostelů nebo kaplí, svateb atd., ty vybíral biskup od bohatých se stejnou horlivostí, s jakou je rozdával chudým.

Časem ořer přibývalo. Ti, kdo měli, i ti, jimž se nedostávalo, klepali na Myrielovy dveře, jedni pro podporu, druzí zas, aby ji tam odevzdali. Do roka se stal biskup strážcem všech dobrodiní a pokladníkem všech běd. Značné částky prošly jeho rukama; ale nic biskupa nemohlo přimět, aby něco změnil na způsobu svého života a aby přidal nejmenší zbytečnost k tomu, co potřeboval.

Naopak. Protože tam dole je vždycky víc bídy, než je bratrství nahoře, bylo všechno rozdáno takřka dřív, než to bylo přijato; všechno se ztrácelo jako voda na vyprahlé zemi; i když biskup nakrásně dostával peníze, nikdy je neměl. A tak se zbavoval posledního.

Jako si biskupové obvykle dávají své křestní jméno do záhlaví svých výnosů a pastýřských listů, tak si vybrali chudí lidé v kraji mezi biskupovými jmény a příjmeními s dojemnou přichylností právě to jméno, které jim něco říkalo, a nazývali ho monsignore Lidumil. Uděláme to stejně a budeme ho jmenovat příležitostně také tak. Ostatně biskupovi se ten název líbil.

„Mám rád to jméno,“ říkával. „Lidumil opravuje monsignora.“

Neděláme si nárok na to, aby podobizna, kterou zde kreslíme, byla pravdivá; řekneme jen, že je výstižná.

Dobrému biskupovi tvrdé biskupství

Pan biskup nepodnikal méně úředních cest, i když vyměnil kočár za almužny. Dignská diecéze dá pěknou práci. Má velmi málo rovin, hodně hor a téměř žádné cesty, jak jsme právě viděli; patří k ní dvaatřicet far, jedenačtyřicet vikářství a dvě stě pětasmdesát filiálních kostelů. Všechna ta místa navštívit je kus lopoty. Pan biskup to dokázal. Byla-li farnost v sousedství Digne, chodíval pěšky, na rovině jezdil ve dvoukolce a v horách na mezku. Obě stařenky ho doprovázely. Byla-li pro ně cesta příliš namáhavá, jel sám.

Jednou přijel na mezku do starodávného biskupského města Senezu. V té době mu příliš vyschlá tobolka nedovolovala jinou ekvipáž. Starosta města ho přišel uvítat k biskupské bráně a pohoršeně pozoroval, jak biskup sestupuje z mezka. Několik občanů kolem se řehtalo.

„Pane starosto,“ řekl biskup, „a páni měšťané, chápu, co vás pohoršuje; spatřujete pýchu chudého kněze v tom, že jezdí na oslu, jako to činil Kristus Pán. Ujišťuji vás, že jsem tak učinil z nutnosti, a ne z ješitnosti.“

Na cestách byl monsignore trpělivý a mírný a spíš domlouval než kázal. Nikdy nešel daleko pro své příklady a vzory. Obyvatelům jednoho kraje dával za příklad jejich sousedy. V kantonech, kde byli tvrdí k potřebným, říkával:

„Podívejte se na lidi z Briançonu. Udělili chudým, vdovám a sirotkům tu výsadu, že si mohou dát posekat louky o tři dny dříve než všichni ostatní. Jsou-li jejich domy na spadnutí, znovu jim je zadarmo vybudují. Ale je to také kraj Bohem pozeňnaný. Za celé století se tam nevyskytl jediný vrah.“

Ve vesnicích, kde se lidé pachtili po mamonu a zisku, říkával:

„Všimněte si Embrunských. Onemocní-li otec rodiny nebo nemůže-li pracovat z jiného důvodu a má-li v době žní syny na vojně a dcery v městě ve službě, doporučí ho farář z kazatelny

ostatním a v neděli po mši jdou sklízet takovému chudásovi všichni lidé z vesnice jako jeden muž a donesou mu všechnu úrodu až na sýpku.“

Rodinám rozkmotřeným pro peníze a dědictví domlouvával: „Podívejte se na horaly z Devoluy, divokého kraje, kde neuslyšíte slavička ani jednou za padesát let. Když tam ale zemře hlava rodiny, odcházejí chlapci do světa a nechávají všechno jmění sestrám, aby se mohly snadněji vdát.“

V kantonech, kde se rádi soudí a kde se sedláci přivádějí na mizinu kolkovanými listinami, říkával:

„Všimněte si těch dobrých venkovanů z údolí Queyras. Je tam tři tisíce duší. Můj Bože! Malá republika. Nevědí tam, co je to soudce nebo soudní vykonavatel. Starosta obstará všechno. Předpisuje poplatky, každému svědomitě uloží daň, rozsuzuje zadarmo hádky, dědictví rozděljuje bez honoráře, vynáší rozsudky bez poplatků; a lidé ho poslouchají, protože je to spravedlivý muž mezi prostými lidmi.“

Ve vesnicích, kde nebylo učitelů, jmenoval také ty z Queyras:

„Víte, jak to dělají?“ říkal. „Malá obec o dvanácti až patnácti číslech často nemůže uživit kantora, a proto mají učitele, které platí celé údolí; ti procházejí vesnicemi a vyučují osm dní v té, deset v oné obci. Ti kantoři chodí na výroční trhy, kde jsem je viděl. Poznáte je podle psacích per, nosí je zastrčena za šňůrkou klobouku. Ti, kdo vyučují jen čtení, mají jedno péro; ti, kdo učí čtení a počítání, mají dvě péra; ti, kdo vyučují čtení, počtům a latině, mají tři péra. To jsou velcí mudrci. Ale jaká hanba být nevzdělaný! Dělejte to jako lidé z Queyras.“

Promlouval takto vážně a otcovsky; jestliže se mu nedostávalo příkladů, vymýšlel si podobenství, mířil přímo k cíli nemnoha větami, ale přemnoha obrazy, přesvědčený a přesvědčující jako sám Kristus Pán.

Hovořival přívětivě a vesele. Přizpůsoboval se oběma stařenkám, které u něho žily; smával-li se, byl to smích chlapecký.

Paní Magloirová ho ráda oslovovala *Vaše Výsosti*. Jednou vstal ze svého křesla a šel ke knihovně, aby vyhledal jakousi knihu. Byla v jedné z hořejších přihrádek. Protože byl malý, nemohl tam dosáhnout. „Paní Magloirová,“ řekl, „přineste mi židli. *Moje Výsost nesa-há ani k tomu prknu.*“

Jeho vzdálená příbuzná, paní hraběnka z Lô, nikdy neopomínala v jeho přítomnosti vypočítávat to, co nazývala „nadějemi“ svých tří synů. Měla několik velmi starých příbuzných nad hrobem, po kterých měli její synové pochopitelně dědit. Nejmladší měl podědit dobrých sto tisíc franků důchodu po prateři; druhý měl dostat strýcův vévodský titul; nejstarší měl být nástupcem svého děda v panské sněmovně. Biskup pravidelně mlčky nasloučoval nevinnému a odpustitelnému mateřskému vychloubání. Jednou, když paní z Lô ohřívala podrobnosti všech těchto dědicství a „nadějí“, biskup se však přece zdál zamyšlenější než obvykle. Paní z Lô tedy ustala v řeči a trošku netrpělivě řekla:

„Můj Bože, bratráčku! Nač vlastně myslíte?“

„Přemýšlím,“ řekl biskup, „o něčem zvláštním, je to myslím psáno ve svatém Augustinovi: Složte své naděje v toho, po kom nebudete nikdy dědit.“

Jindy zas, když dostal úmrtní oznámení venkovského šlechtice, oznámení, na němž se na celé dlouhé stránce honosily vedle hodností zesnulého všechny feudální a šlechtické tituly jeho příbuzných, zvolal:

„Jak široký hřbet má smrt! Jaký skvělý náklad titulů ji přinutili čile nést a jak jsou lidé vtípní, používají-li takto hrobu, aby uspokojili svou ješitnost.“

Žertoval jemně, naskytla-li se příležitost, a jeho vtíp měl v sobě téměř vždycky jádérko moudrosti. Jednou v postě přišel

do Digne mladý vikář a kázal v katedrále. Byl dost dobrý řečník. Mluvil o dobročinnosti. Vybídl bohaté, aby se almužnou vyhnuli peklu, které vymaloval nejstrašlivějšími barvami, a aby si tak zasloužili vytoužené a kouzelné nebe. Mezi posluchači byl bohatý obchodník na odpočinku, tak trochu lichvář, pan Géborand, který vydělal dva milióny na výrobě hrubého sukna, šerky, laciné serže a čapek. Za celý svůj život neobdaroval pan Géborand chudáka. Od toho kázání lidé pozorovali, že neděli co neděli dává starým babkám žebrajícím v portálu katedrály měďák. Šest se jich mělo o něj podělit. Jednou ho při tom dobrém skutku zahlédl biskup a s úsměvem prohodil ke své sestře:

„Podívej se, pan Géborand si kupuje ráj za čtyřáček.“

Šlo-li o dobročinnost, nedal se odstrašit ani odmítnutím, a v tom okamžiku nacházel slova, která nutila k přemýšlení. Jednou sbíral na chudé v jistém měšťanském salóně; byl tam markýz Champtercier, starý bohatý lakomec, který dokázal být zároveň horlivým monarchistou i divokým volnomyšlenkářem. Takové zrůdy opravdu existovaly. Když biskup došel až k němu, vzal ho za ruku:

„Pane markýzi, měl byste mi něco dát.“

Markýz se obrátil a suše procedil:

„Monsignore, mám své chudé.“

„Dejte mi je,“ řekl biskup.

Jednou měl v katedrále toto kázání:

„Milovaní bratři v Kristu, milí přátelé! Ve Francii máme milión tři sta dvacet tisíc venkovských domků, které mají jen tři otvory, mimoto milión osm set sedmnáct tisíc, které mají jen dva otvory, dveře a jedno okno, a konečně tři sta čtyřicet šest tisíc chatrčí s jediným otvorem, dveřmi. A to pro jednu věc, která se jmenuje daň ze dveří a oken. Nastěhujte mi do takových obydlí ubohé rodiny, stařenky, děťátka, a uvidíte ty horečky a nemoci! Bohužel! Bůh dává lidem vzduch, zákon jim ho prodává. Neobviňuji zákon, ale žehnám Bohu. V okresech Isère, Var, v obojích Alpách, Horních i Dolních, nemají vesničané ani trakař, hnůj musí nosit na zádech; nemají

svíčky, svítí loučemi a knůtky máčenými v pryskyřici. A tak je to v celém hornatém kraji Dauphiné. Udělají si chleba na šest měsíců, pekou ho, přikládajíce do ohně sušené kravince. V zimě si chléb rozdrolí sekerou a namočí ho na čtyřadvacet hodin do vody, aby jej mohli jíst. – Bratři, smilujte se! Všimněte si, jak lidé kolem vás trpí.“

Jako Provensálec se velmi rychle spřátelil se všemi nářečnými jihu. Říkával: *Eh bé! moussu, ses sagé?*¹ jako v Dolním Languedoku. *Onté anaras passa?*² jako v Dolních Alpách. *Puerte un bouen mou-tou embe un bouen fromage grase*³ jako v horním Dauphiné. To se prostým lidem zamlouvalo a otevřelo Myrielovi cestu ke všem srdcím. V chaloupce a v horách byl jako doma. Nejvznešenější věci uměl povědět nejprostšími slovy. Mluvil s každým jeho řečí, vnikal do všech duší.

K panstvu se choval stejně jako k lidu.

Nezatracoval překotně a bez uvážení všech okolností. Říkával: „Posviťme si na cestičku, po které k nám chyba přišla.“

Protože byl, jak se sám s úsměvem označil, něco jako *bývalý hříšník*, nehlásal s příkrou neoblomností nadměrnou přísnost a vy- znával hodně nahlas, bez svatouškovského vraštění obočí zásady, které bychom mohli přibližně shrnout takto:

„Člověk s sebou nosí tělo, které je mu zároveň břemenem i po- kušením. Plahočí se s ním, podléhá mu.

Má nad ním bdít, držet je na uzdě, potlačovat, a poslouchat ho jen v nejzazší krajnosti. Ale i v této poslušnosti se dá chybovat, jenže takto spáchaný přestupek je odpustitelný. Je to pád, ale pád na kolena, který může skončit modlitbou.

Být svatý je výjimka; být spravedlivý je pravidlo. Můžete blou- dit, chybovat, hřešit, ale buďte spravedliví.

Pokud možná nejméně hříchů, to je lidský zákon. Žádný hřích, to je andělský sen. Všechno pozemské je podrobno hříchu. Hřích je zemská přitažlivost.“

1 Ale pane, je to rozumné?

2 Kam jdete?

3 Přineste dobré skopové nebo dobrý tučný sýr.

Když vídal, jak se lidé velmi hlasitě katí a snadno rozhořčují, říkával s úsměvem: „Ale, ale, tohle je zjevně velký zločin, ačkoli se ho dopouští kdekdo. Vidíte, jak se zděšení pokrytci pospíchají ohradit a krýt!“

Byl shovívavý k ženám a chudým, na nichž spočívá tíha lidské společnosti. Říkal: „Chyby žen, dětí, služebnictva, slabých, nuzných a nevědomých jsou chybami manželů, otců, učitelů, mocných, boháčů a učenců.“

Dodával ještě: „Nevědomé poučujte o všem a jak nejlépe můžete; lidská společnost hřeší, že nedává vzdělání zdarma; je odpovědná za temno, které sama působí. Nevzdělaná duše je plná stínu, jenž je semenišťem hříchu. Viníkem není ten, kdo hřeší, ale ten, kdo udržuje duši v temnu.“

Jak vidět, posuzoval věci neobvykle a osobitě. Tuším, že to měl z evangelia.

Jednou se ve společnosti doslechl o zločinu, který byl vyšetřován a měl se dostat k soudu. Nějaký ubožák, dohnán bídou, se z lásky k ženě a k dítěti, které spolu měli, dopustil padělání peněz. Na penězokazectví byl tehdy trest smrti. Žena byla zatčena, když měnila první falešné peníze. Jenom ona mohla vypovídat proti svému milenci a svým přiznáním ho zničit. Zapřela. Naléhali. Zarputile popírala. Královský prokurátor dostal nápad. Předstíral, že je jí milenec nevěrný a pomocí útržků chytře nastrojených dopisů se mu podařilo přesvědčit nešťastnici, že má sokyni a že ji muž klame. A tehdy žena, vybičovaná žárlivostí, všechno na svého milence řekla, přiznala se a podala důkazy. Ten člověk byl ztracen. Měl být v městě Aix co nejdříve souzen i se svou spoluvinicí. Mluvílo se o tom činu a každý byl u vytržení nad obratností onoho úředníka. Rozehrál žárlivost a z hněvu vykřesal pravdu, z pomsty spravedlnost. Biskup to mlčky vyslechl. Potom se otázal: „Kde budou soudit toho muže a ženu?“

„Před porotou.“

Vyptával se dál: „A kde budou soudit pana královského prokurátora?“

V Digne se přihodila tragická událost. Jakýsi vrah byl odsouzen k smrti. Byl to ubožák, ne sice vzdělaný, ale nikoli negramotný, kejklř a veřejný písař. Proces zaměstnával bezmála celé město. V předvečer dne určeného k popravě se rozstonal vězeňský kaplan. Potřebovali kněze, který by byl přítomen odsouzenecově poslední hodině. Šli pro faráře. Prý odmítl se slovy: „To se mě netýká. S takovou robotou a s takovým dryáčníkem nemám co dělat; jsem také nemocný; ostatně to není moje věc.“ Donesli tu odpověď biskupovi, který řekl:

„Pan farář má pravdu. Není to jeho věc, ale moje.“

Šel okamžitě do vězení, sestoupil do „dryáčnickovy“ cely, oslovil ho jménem, vzal ho za ruce a promlouval k němu. Celý den byl u něho, zapomněl na jídlo i na spánek, modlil se k Bohu za jeho duši a prosil odsouzeného, aby se sám modlil za své spasení. Odhalil mu nejhlubší pravdy, které jsou pravdami nejprostšími. Byl mu otcem, bratrem, přítelem; biskupem mu byl jen proto, aby mu poželal. Poučil ho o všem, dodával mu důvěry a útechy. Ten člověk by byl málem umřel strachem. Smrt pro něho znamenala propast. Celý se chvěl, když stál na neblahém prahu, a v hrůze couval. Nebyl natolik nevědomý, aby mohl být úplně netečný. Jeho odsouzení, hluboký otřes, pobořilo trochu ohradu, která člověka dělí od tajemství života. Bez ustání se díval osudnými trhlinami, ale neviděl nic jiného než temnotu. Biskup mu dal zahlédnout světlo.

Když přišli nazítří pro ubožáka, byl biskup u něho. Objevil se očím davu ve fialovém pláštiku s biskupským křížem na krku, bok po boku bídníka spoutaného provazy.

Vstoupil s ním na káru, vystoupil a vyšel s ním na popraviště. A odsouzenec, včera tak smutný a sklíčený, přímo zářil. Cítil v duši smír a doufal v Boha. Biskup ho objal a v okamžiku, než dopadl nůž, mu řekl:

„Ten, koho lidé zabíjejí, Bůh vzkřísí k životu věčnému; ten, jehož bratři vyhánějí, najde Otce. Modlete se, věřte, vstupte do života! Pán je s vámi.“

Když pak sestoupil z popraviště, měl v očích něco, před čím se lidé s úctou rozestupovali. Nevěděli, čemu se víc obdivovat, zda jeho bledé tváři, nebo jeho vyrovnanosti. Když se vrátil do svého skromného domu, který vtipně nazýval „svým palácem“, řekl sestře: „Právě jsem sloužil pontifikální mši.“

A protože nejvznešenější věci bývají často lidskému chápání nejméně dostupné, našlo se ve městě několik osob, které biskupovo chování označili za *přepjatost*. Byl to však jen salonní žvást. Lid, který zbožné jednání nestíhá zlobou, byl dojat a plný obdivu.

Ale biskup se dlouho nemohl zotavit z otřesu, který v něm zanechal pohled na gilotinu.

V popravním lešení, tyčícím se k nebi, je vskutku cosi přízračného. Můžete být k trestu smrti lhostejní, nebýt ani pro, ani proti, ale jen pokud jste na vlastní oči nespatřili gilotinu; spatříte-li ji však jednou, je náraz tak prudký, že je třeba s ní souhlasit, nebo být proti ní. Jedni se jí obdivují jako de Maistre¹; druhí ji proklínají jako Beccaria². Gilotina je zhmotnění zákona; říká se jí *mstítelka*, sama není nestranná a nedovolí ani vám, abyste zůstali nestranní. Kdo ji spatří, proběhne jím nejtajemnější chvění. Všechny sociální otázky kupí své otazníky kolem jejího ostří.

Popraviště je přízrak. Popraviště není lešení, popraviště není stroj, popraviště není bezvládný mechanismus sestrojený ze dřeva, železa a provazů. Je to jakási bytost, vyvíjející cosi jako vlastní temné podněty; řekli byste, že lešení vidí, že stroj slyší, že mechanismus chápe, že dříví, železo a provazy mají vlastní vůli. V hrozném snění, do něhož popravni lešení přivádí duši, vyvolává údes, jako by mělo podíl na tom, co dělá. Popraviště je katův spoluviník; hltá kořist, požívá maso, pije krev. Popraviště je příšera, sestrojená soudcem a tesařem, přízrak žijící obludným životem, složeným ze všech smrtí, které rozdál.

1 V Petrohradských večerech.

2 Italský kriminalista (1738-94).

Dojem byl opravdu strašný a hluboký; nazítří po popravě a ještě mnoho dalších dní byl biskup všecken sklíčený. Téměř násilná slavnostní vyrovnanost smuteční chvíle zmizela; přízrak sociální spravedlnosti mu nedal pokoje. On, který se zpravidla vracíval od svých povinností plný zářícího uspokojení, vypadal, jako by si dělal výčitky. Chvillemi mluvil pro sebe a koktal polohlasně smuteční monology. Zde jeden z nich, který jeho sestra vyslechla a uchovala: „Nevěřil jsem, že by to bylo tak oblundné. Je to chyba, ponoří-li se člověk tak hluboce do zákona božího, že si nevěšmá lidské spravedlnosti. Smrt patří jen Bohu. Jakým právem si lidé troufají na věc, kterou neznají?“

Časem ony dojmy vybledly, možná že na ně pozapomněl. Přesto lidé pozorovali, že se biskup popravčímu místu vyhýbá.

Pana Myriela mohli kdykoliv zavolat k lůžku nemocných a umírajících. Věděl dobře, že je to jeho nejvznešenější úkol a nejodpovědnější práce. Ovdovělé a osiřelé rodiny ho nemusily prosit, přicházel sám od sebe. Uměl přisednout a mlčet dlouhé hodiny u muže, který ztratil milovanou ženu, u matky, která ztratila své dítě. A jako uměl v pravou chvíli mlčet, uměl v pravou chvíli promluvit. Jaký to byl laskavý utěšitel! Nechtěl vymazat bolest zapomenutím, ale zušlechtil a zkrášlil ji nadějí. Říkával: „Dejte pozor na to, jak se ohlížíte po mrtvých. Nemyslete na to, co tli. Hleďte upřeně. Uvidíte živoucí světlo milovaného zesnulého na boží obloze.“ Věděl, že víra uzdravuje. Snažil se povzbudit a uchlácholit zoufalého člověka tím, že mu ukazoval muže odevzdaného do vůle boží, a bolesti zahleděné do hrobu dával za vzor bolest upírající zrak ke hvězdám.

(5)

Monsignore Lidumil nosil své sutany příliš dlouho

Soukromý život Myrielův byl prodchnut týmiž myšlenkami jako jeho život veřejný. Ten, kdo by mohl přihlídnout zblízka, viděl

by vážný a půvabný obraz dobrovolné chudoby, ve které žil dignský pan biskup.

Jako všichni starci a většina duševních pracovníků spal kratičkým hlubokým spánkem. Ráno hodinku rozjímal a pak odsloužil mši buď v katedrále, nebo doma. Po mši posnídal žitný chléb namáčený v mléce. Potom pracoval.

Biskup je velmi zaměstnaný člověk; denně musí přijímat svého tajemníka, jenž je zpravidla kanovníkem, téměř každý den pány generální vikáře. Dozírá na řehole, udílí výsady, zkoumá církevní spisy, modlitební knihy, diecézní katechismy, hodinky atd., píše žádosti, schvaluje kázání, smiřuje faráře se starosty, vyřizuje církevní i administrativní korespondenci – z jedné strany stát, z druhé Svatá stolice, tisícero věcí.

Volnou chvíli, kterou si našel při plnění těchto tisícových povinností a při službách božích a breviáři, věnoval především lidem potřebným, nemocným a zarmouceným; čas, který mu nechali potřební, nemocní a zarmoucení, věnoval zase jiné práci. Buďto ryl v zahrádce, nebo četl a psal. Měl jen jeden výraz pro tento dvojitý druh práce; říkal tomu *zahradničit*. „Duch je zahrada,“ říkával.

Bylo-li krásně, k poledni si vyšel a procházel se po kraji nebo v městě a vstupoval často do baráček na spadnutí. Viděli jste ho bloudit samotného, ponořeného do myšlenek, se sklopenýma očima, opírajícího se o dlouhou hůl, ve fialové, pěkně teple vatované pláštěnce, fialových punčochách v hrubých stěvících a s plochým kloboukem, jehož tři rohy byly ozdobeny třemi zlatými střapci.

Pro ty, mezi nimiž se objevil, to byl pravý svátek. Jako by svou přítomností přinášel něco hřejivého a zjasňujícího. Mladí, staří vybíhali na práh domů za biskupem jako za sluníčkem. Žehnal jim a oni žehnali jemu. Ukazovali jeho dům všem potřebným.

Tu a tam se zastavil, promluvil s chlapci i děvčátky a usmál se na maminky. Pokud měl peníze, navštěvoval chudé; když je rozdál, chodil k bohatým.

Poněvadž nosil své sutany příliš dlouho a nechtěl, aby to lidé zpozorovali, vycházel do města ve fialové vatované pláštěnce. V létě mu to trochu vadilo.

Po návratu obědval. Oběd byl stejný jako snídaně.

Večer v půl deváté pojezdil se svou sestrou; paní Magloirová stála za nimi a obsluhovala je. Něco skromnějšího si lze těžko představit. Měl-li však biskup na večeři některého faráře, využila toho paní Magloirová, aby monsignorovi předložila nějakou výbornou jezerní rybu nebo jemnou horskou zvěřinu. Každý farář byl záminkou k hostině; biskup to přehlédl. Vyjma ty dny jídal jenom vařenou zeleninu a polévku omaštěnou olejem. Městem šel jeden hlas: *Nehostí-li Jeho Milost faráře, jí jako trapista.*

Po večeři hovořival půl hodiny se slečnou Janou a paní Magloirovou, pak se vrátil do svého pokoje a dal se do psaní poznámek na útržky papíru nebo na okraje nějakého foliantu. Byl sčertlý a tak trochu vědec. Zanechal pět až šest dosti nevšedních rukopisů; mezi jinými též vědeckou rozpravu o verši z Geneze: *A duch boží se vznášel nad vodami.* S tímto veršem srovnával tři texty; arabský verš, který praví: *Větry boží vanuly*; odstavec z Josepha Flavia, který říká: *Vichřice z nebe se přihnala na zem*; a konečně chaldejskou Onkelovu parafrázi: *Bohem seslaný vítr vanul na hladině vod.* V jiné disertaci zkoumal teologická díla Huga, biskupa ptolomejského, prastrýce pisatele této knihy, a dokázal, že je nutno přičíst tomuto biskupovi různá dílka, vydaná v minulém století pod pseudonymem Barleycourt.

Uprostřed četby, ať měl v ruce jakoukoli knihu, upadal do hlubokého snění, z něhož se vytrhl, jen aby na stránky díla napsal pár řádek. Ty řádky nemají často žádný vztah ke knize, do které jsou vepsány. Před našima očima je poznámka, kterou biskup vepsal na okraj kvartového formátu knihy nazvané *Korespondence lorda Germaina s generály Clintonem a Cornwallisem a admirály americké stanice. Ve Versailles u knihkupce Poinçota a v Paříži u Pisota, knihkupce, nábřeží Augustiniánů.*

Je tam zaznamenáno:

„Ó Ty, který jsi!

Kniha Kazatel Tě nazývá Všemocným, kniha Makabejských Tě jmenuje Stvořitelem, epištola k Efezským Ti říká Svoboda, Baruch Tě nazývá Nekonečností, Žalmy Tě jmenují Moudrostí a Pravdou, Jan Tě oslovuje: Světlo, Knihy Královské Ti říkají Pán, Exodus Tě nazývá Prozřetelností, třetí kniha Mojžíšova, Leviticus, Svátostí, Ezdráš Spravedlností, tvorstvo Tě jmenuje Bohem, člověk Otcem; ale Šalomoun Ti říká Smilování, a to je nejkrásnější ze všech Tvých jmen.“

K deváté večer obě ženy odcházely nahoru do svých pokojů a nechávaly ho až do rána v přízemí o samotě.

A nyní je nutno, abychom přesně popsali byt dignského biskupa.

(6)

Kdo mu střežil dům

Domek, v němž biskup bydlel, měl, jak jsme už řekli, přízemek a první poschodí; po třech místnostech v přízemí i v prvním patře, nahoře půdu. Za domem byla zahrádka asi čtvrt jitra veliká. Obě ženy zabraly první poschodí. Biskup bydlil dole. Vstupní pokoj s okny obrácenými do ulice mu sloužil za jídelnu, druhý byl ložnicí a třetí modlitebnou. Kdo chtěl odejít z modlitebny, musil projít ložnicí, a kdo šel z ložnice, byl nucen projít jídelnu. V pozadí modlitebny byl uzavřený přístěnek s postelí pro hosty. Biskup poskytoval toto lůžko přespolním farářům, kteří přicházeli do Digne vyřídit záležitosti svých farností.

Bývalá nemocniční lékárna, malý přístavek v zahradě, byla přeměněna v kuchyni a v komoru.

V zahradě byl také chlév, bývalá nemocniční kuchyň, kde měl biskup dvě krávy. Z mléka, které denně daly, posílal polovinu do nemocnice. *Odvádím svůj desátek*, říkával.

Jeho pokoj byl dost velký a v chladném ročním období se velmi těžko vytápěl. Protože v Digne bylo dříví značně drahé, dal si do chléva vestavět komůrku uzavřenou prkennou přepážkou. Za velkých mrazů tam trávil večery. Říkával tomu *zimní salón*.

V tomto zimním salónu a v jídelně byl jen čtvercový stůl a čtyři židle vypletené slámou. Jídelna měla mimoto ozdobnou starožitnou kredenc, natřenou růžovou vodovou barvou. Z podobné kredence, vhodně zakryté ubrusy a strojovými kraječkami, si biskup upravil oltář, který zdobil jeho oratoř.

Bohaté kajícnice a nábožné ženy digenské často pořádaly sbírku na pořízení krásného nového oltáře pro monsignora; biskup vždycky peníze vzal a rozdal je chudým. „Nejkrásnější oltář,“ říkával, „je potěšená duše nešťastníka, která děkuje Bohu.“

V modlitebně byla ještě dvě slámou vypletená klekátka a v ložnici stejně vypletené křeslo s bočními opěradly. Hostil-li biskup sedm nebo osm lidí najednou, prefekta, generála, štábní důstojníky pluku místní posádky nebo několik seminaristů, musilo se doskočit pro židle do zimního salónu, do oratoře pro klekátka a do ložnice pro křeslo; tak se sehnalo pro návštěvníky až jedenáct židlí. Každou novou návštěvou byla vyklizena jedna místnost.

Stávalo se často, že jich bylo dvanáct. Aby zakryl tuto závalu, postával biskup v zimě u krbu a v létě se procházel po zahradě.

V uzavřeném přístěnku byla židle z poloviny rozpletená, jen o třech nohách, a proto mohla sloužit jen tehdy, byla-li opřena o zeď. Slečna Jana měla sice ve svém pokojíčku velikánskou dřevěnou lenošku, kdysi pozlacenou a potaženou čínským květovaným hedvábím, tu však musili do prvního poschodí vtáhnout oknem, protože schodiště bylo příliš úzké; z tohoto důvodu nemohla lenoška vypomáhat.

Slečna Jana toužila po mahagonové soupravě potažené žlutým vlněným plyšem zdobeným růžicemi a po kanapíčku s opěradly štíhlými jako labutí krk. Bylo by to stálo aspoň pět set

franků, a protože slečna Jana viděla, že za celých pět let ušetřila jen dvaadváct franků a deset sou, musela si soupravu odříci.

Ostatně komu se splní jeho sen?

Nic nebylo prostšího nad biskupovu ložnici. Francouzské okno vedlo do zahrady; naproti stálo lůžko, železná nemocniční postel s nebesy ze zelené šerky; ve stínu za záclonou byly uloženy toaletní potřeby, které prozrazovaly vybrané zvyky bývalého světáka; z místnosti vedly dvojí dveře: jedny, poblíže krbu, vedly do modlitebny, druhé, u knihovny, vedly do jídelny; knihovna byla ohromná zasklená skříň, plná knih; dřevěný krb, ve kterém se zřídka topilo, byl natřený tak, že vypadal jako z mramoru; v ohništi měl pár železných kozlíků s hlavicemi ověšenými girlandami a vlysem, postříbřenými bílým tombakem – to jediné svědčilo o jakémsi biskupském přepychu. Nad krbem krucifix z mědi, která prorážela pod povrchem setřelého stříbra, připevněný na vyrudlém černém sametu v odřeném zlatém rámečku. U francouzského okna velký stůl s kalamárem a na stole změt papírů a těžké folianty. Za stolem křeslo vypletené slámou. U postele klekátko vypůjčené z oratoře. Po obou stranách postele visely na zdi dvě podobizny v oválných rámcích. Malé zlacené nápisy na neutrálním podkladu říkaly, že jedna z podobizen představuje abbého Chaliota, biskupa ze Saint-Claude, druhá abbého Tourteaua, generálního vikáře z Agde a opata cisterciáckého řádu v Grand-Champ v chartreské diecézi. Když se biskup nastěhoval do pokoje po špitálníchích, našel zde ty podobizny a nechal je viset. Byli to kněží, patrně i dobrodinci špitálu, proč by je tedy neměl ctít? Věděl o těch kněžích jen to, že byli dosazeni králem týž den, 27. dubna 1785, jeden na biskupství, druhý na svou prebendu. Když paní Magloirová poprvé sundala oba obrazy, aby s nich setřela prach, objevil biskup tu zajímavou podrobnost, zapsanou vybledlým inkoustem na zažloutlém aršíku, přilepeném čtyřmi oplatkami na zadní stranu portrétu grandchampského opata.

Na okně visela starodávná záclona z hrubě tkané vlněné látky, která už tak zvetšela, že paní Magloirová byla nucena uprostřed ji sešít, aby nemusila pořizovat novou. Biskup na to často upozorňoval:

„Tak je to dobře,“ říkával.

Všechny místnosti, jak v přízemí, tak v poschodí, byly bez výjimky – jako to bývá v kasárnách a v nemocnicích – pouze vybíleny vápnem.

Ale v posledních letech, jak uvidíme později, našla paní Magloirová v pokoji slečny Jany pod papírem, natřeným hlinkou, jakési malby. Předtím než tam byla nemocnice, bývala v domě radní síň. Odtud ta výzdoba. Pokoje byly vydlážděny červenými dlaždicemi, které se myly každý týden, a před každou postelí ležely slaměné rohože. Ostatně celé obydlí, udržované pečlivě oběma ženami, bylo odshora dolů čistounké jako klícka. To byl jediný přepych, kterého si biskup dopřál. Říkával: „*Tím nešídíme chudé.*“

Musíme však doznat, že mu z jeho bývalého majetku zůstalo šest stříbrných příborů a stříbrná naběračka, na kterou paní Magloirová denně upírala blažené pohledy, když ji, skvěle vyleštěnou, kladla na bílý ubrus. A když už zde líčíme dignského biskupa, jaký byl, musíme dodat, že se nejednou prořekl:

„Těžko bych si přivykal nejíst na stříbře.“

Připočteme k tomu ještě dva těžké stříbrné svícný, které zdědil po své praradě. Svícný, do nichž byly vetknuty dvě voskovice, stály obyčejně na biskupově krbu. Byl-li někdo pozván, zapalovala paní Magloirová obě svíčky a stavěla svícný na stůl.

V biskupově světnici, u hlav jeho postele, byla skříňka, do které paní Magloirová každý večer ukládala všech šest příborů i s naběračkou. Nutno přiznat, že klíček trčel neustále v zámku.

Zahrada, trochu znešvařená nevzhlednými stavbami, o kterých jsme už mluvili, měla čtyři aleje, které se paprskovitě rozbíhaly od bazénu; další cesta ovíjela zahradu a vedla podél bílé zdi, jíž byla zahrada obehnaná. Aleje rozdělovaly zahradu na čtyři záhony

lemované zimostrázem. Na třech pěstovala paní Magloirová zeleninu, na čtvrtém záhonu nasázel biskup květiny. Tu a tam rostly ovocné stromy. Jednou mu paní Magloirová s nádechem nepatrného posměchu řekla:

„Vy dovedete všeho tak dobře využít, a přece necháváte záhon bez užitku. Salát by byl jistě lepší než květiny.“

„Mýlíte se, paní Magloirová,“ řekl biskup, „krása je právě tak nepostradatelná jako užitek.“ Po krátké chvilce dodal:

„Možná že ještě užitečnější.“

Zahrada těšila biskupa právě tak jako jeho knihy. Rád tam pobyl hodinu nebo dvě, ořezával stromy, tu a tam vypichoval do země důlky, vkládal do nich semínka, okopával, plel. Nehubil hmyz, jak by to dělal zahradník. Vlastně ho ani nenapadlo pouštět se do botaniky; nevěděl nic o řádech a solidismu; neměl ani nejmenší pomyslení, aby rozhodoval mezi Tournefortem a přirozenou metodou; nebyl pro rostliny váčkovité proti děložným; ani pro Jussieua proti Linnému. Nestudoval rostliny, miloval květiny. Měl velkou úctu k učencům, ale ještě větší k neznalcům, a aniž se prohřešoval proti této dvojí úctě, zaléval své záhonky každého letního večera z plechové, zeleně natřené konve.

V domě nebyly ani jedny dveře, které by se zamykaly. Dveře jídelny, odkud – jak jsme už pověděli – se šlo rovnou na náměstí před chrámem, byly kdysi vyzdobeny kovanými zámky a závorami jako žalární vrata. Biskup dal sundat všechno to kování a dveře byly ve dne v noci zavřeny jen na kliku. Ať přišel kdokoliv a kdykoliv, mohl jen za ni vzít. Oběma ženám zpočátku ty nikdy nezamčené dveře nešly vůbec z hlavy. Ale pán z Digne jim řekl:

„Chcete-li, dejte si přidělat závory na dveře svých pokojků.“

Nakonec jeho důvěřivost sdílely anebo přinejmenším předstíraly, že ji sdílejí. Jen na paní Magloirovou šel občas strach. Jak o tom biskup soudil, je dosvědčeno nebo aspoň vysvětleno v těchto dvou řádcích, které připsal na okraj Písma svatého:

„Rozdíl je v tom: lékařovy dveře nemají být nikdy zamčeny a dveře knězovy mají být pořád otevřeny.“

Do jiné knihy, nazvané *Filozofie vědy lékařské*, si poznamenal:
„Což nejsem lékař jako oni? Mám rovněž své pacienty; především mám ty jejich, které nazývají nemocnými, a pak ty svoje, kterým říkám nešťastníci.“

Jinde zase napsal: „Neptejte se po jménu toho, kdo vás poprosí o přístřeší. Neboť střechu nad hlavou potřebuje především ten, jemuž je vlastní jméno na překážku.“

Stalo se kdysi, že se jeden velebníček, nevím, byl-li to farář z Couloubroux nebo z Pompierry, zeptal – asi na popud paní Magloirové –, zda si je pan biskup jist, že není trochu nerozumné nechávat celou noc i den otevřené dveře, a zda se nebojí, že se v domě tak málo střeženém přihodí nějaké neštěstí. Biskup mu s laskavou vážností poklepal na rameno a odvětil:

„*Nisi Dominus custodierit domum, in vanum vigilant qui custodiunt eam.*¹⁴“ A odvedl hovor jinam.

S oblibou říkával:

„Jako plukovník od dragounů, tak i kněz má svou statečnost! Ale naše statečnost musí být pokojná.“

(7)

Kravata

Sem zřejmě patří událost, kterou nemůžeme vynechat, protože nejlépe ukáže, jaký člověk byl dignský pan biskup.

Po rozprášení tlupy Kašpara Bèse, která řádila v ollioulském průsmyku, uprchl do hor Kravata, jeden z jejich velitelů. Se zbylými bandity se načas ukryl v okolí Nizzy, pak se dostal do Piemontska a náhle se objevil opět ve Francii v okolí Barcelonnette. Nejdříve byl spatřen v Jauziers, pak u Tuiles. Ukrýval se v jeskyních Joug-de-l'Aigle a odtud sestupovával ubayskými a ubayetskými úžlabinami k samotám a vesnicím. Odvážil se dokonce až

1 Kdyby domu nestřehl Pán, darmo by ho střežili strážci.

do Embrunu, vnikl v noci do katedrály a vyloupil sakristii. Jeho loupežnické kousky soužily celý kraj. Četnictvo se dalo po jeho stopě, ale marně. Pořád unikal; několikrát se postavil na odpor. Byl to odvážný bídník. A doprostřed té hrůzy přišel biskup. Dostal se na své objízďce do Chastelaru. Starosta ho vyhledal a vybízeli ho, aby se neprodleně vrátil. Kravata prý má v rukou hory až po Arche a ještě dál. I s ozbrojeným průvodem je cesta nebezpečná. Tři nebo čtyři nešťastní četníci by tak zbytečně riskovali život.

„Právě proto půjdu bez průvodu,“ řekl biskup.

„To přece nemyslíte doopravdy, monsignore?“ zděsil se starosta.

„Myslím to tak doopravdy, že četníky rozhodně odmítám a za hodinu odjedu.“

„Odjedete?“

„Odjedu.“

„Sám?“

„Sám.“

„Monsignore! To přece neuděláte?“

„Tam v horách,“ pokračoval biskup, „je skromná vesnička, takhle maličká, a já v ní už celá tři léta nebyl. Žijí tam mí dobří přátelé, mírní a poctiví pastýři. Na třicet koz, které pasou, je jedna jejich vlastní. Pletou hezounké pestrobarevné šňůry z vlny a pískají horácké melodie na flétničky o šesti dírkách. Potřebují, aby se jim občas povědělo o Pánu Bohu. Co by řekli biskupovi, který má strach? Co by řekli, kdybych tam nešel?“

„Ale co lupiči, Vaše Milosti?“

„Tu to máme,“ prohodil biskup. „Právě na to myslím. Máte pravdu. Mohu je potkat. Také oni potřebují, aby jim někdo řekl o Bohu.“

„Ale monsignore, vždyť je to banda! Smečka vlků!“

„Pane starosto, možná, že mě Kristus Pán udělal pastýřem právě pro tohle stádo. Kdo zná cesty Prozřetelnosti?“

„Vaše Milosti, vždyť vás o všechno okradou.“

„Nic nemám.“

„Zabijou vás.“

„Starého dobráka kněze, který se cestou šeptem modlí? Co by z toho měli?“

„Ach, Bože, jestli se s nimi setkáte!“

„Poprosím je, aby přispěli na mé chudé.“

„Monsignore, nechoďte tam, ve jménu božím vás zapřísahám! Jde vám tu o život.“

„Pane starosto,“ řekl biskup, „nejsem tady, abych dbal o svůj život, ale o své ovečky.“

Musili mu ustoupit. Odešel, doprovázen jenom dítětem, které se nabídlo, že ho povede, aby nezabloudil. Jeho svéhlavost se roznesla po kraji a kdekocho poplašila.

Ani sestru ani paní Magloirovou nechtěl vzít s sebou. Projel na oslu horami, nikoho nepotkal a dojel živ a zdráv ke svým dobrým přátelům pastevcům. Čtrnáct dní jim kázal, sloužil mše, vyučoval a nabádal k mravnému životu. Když se blížil jeho odjezd, rozhodl se sloužit slavnou zpívanou mší s *Te Deum*. Svěřil se s tím faráři. Ale co dělat? Neměli biskupská roucha. Mohli mu posloužit jen chatrnou venkovskou sakristií s několika ošumělými damaškovými ornáty, zdobenými prýmký z kočičího zlata.

„To nevdání,“ řekl biskup. „Pane faráři, jen ohlaste to naše *Te Deum* z kazatelny. Nějak to dopadne.“

Hledali v okolních kostelích. Celou tou nádherou sehnanou z chudičkových farností by byli nestačili vystrojit ani ministranta.

A v těchto nesnázích přivezli dva neznámí jezdci velikou bednu a složili ji v sakristii, prý pro jeho biskupskou Milost. A okamžitě odcválali. Otevřeli bednu; byl tam biskupský plášť ze zlatohlavu, mitra posázená démanty, arcibiskupský kříž, překrásná berla; byla to mešní roucha ukradená před měsícem z chrámového pokladu Matky Boží v Embrunu. V bedně byl lísteček, na němž stálo:

Kravata monsignoru Lidumilovi.

„Vždyť jsem říkal, že to nějak dopadne!“ zaradoval se biskup. S úsměvem pak dodal:

„Kdo se spokojí s farářskou komží, tomu pošle Bůh arcibiskupský plášť.“

„Monsignore,“ mumlal s úsměvem farář, „Bůh nebo ďábel.“

Biskup upřel oči na faráře a opakoval se svrchovanou jistotou: „Bůh!“

Když se vracel do Chastelaru, po celou cestu si ho kdekdo zvědavě prohlížel. Na chastelarské faře se znovu shledal se slečnou Janou a s paní Magloirovou, už na něho čekaly. Své sestře řekl:

„Tak co, měl jsem pravdu? Chudák kněz šel mezi své chudé horaly s prázdnýma rukama a vrací se od nich s plnou náručí. Nesl jsem si s sebou jen důvěru v Nejvyššího, a vracím se s celým chrámovým pokladem.“

Večer, než uleh, ještě dodal:

„Nebojme se nikdy zlodějů a vrahů. Jsou to jen vnější nebezpečí, drobná nebezpečí. Obávejme se sebe samých. Předsudky – to jsou zloději; neřesti – to jsou ti praví vrahové. Velká nebezpečí nosíme v sobě. Nic nesejde na tom, co hrozí našim hlavám nebo našim kapsám! Mysleme jen na to, co hrozí naší duši.“

Pak se obrátil k sestře:

„Sestro, kněz se nesmí nikdy bát svého bližního. Co bližní činí, Bůh dovoluje. Myslíme-li, že se na nás valí nebezpečí, modleme se k Bohu. Nemodleme se k němu jen za sebe, nýbrž za své bratry, aby kvůli nám neupadli do hříchu.“

Jinak byl biskupův život málo rušný. Vypravujeme události, které známe; obvykle však jen kráčel životem, vykonáváje vždycy tytéž věci v tutéž chvíli. Měsíc v jeho roce se podobal hodině v jeho dni.

Uvedl by nás do rozpaků, kdo by se vyptával, co se stalo s chrámovým pokladem. Byly to překrásné věci, opravdu lákavé a velmi vhodné k tomu, aby byly ukradeny ve prospěch chudých. Ostatně tak jako tak byly už jednou ukradeny. Polovice dobrodružné práce už byla hotova, zbývalo jen dát jiný směr nakradeným věcem, maličko je přistrčit, aby se dostaly k chudině. Nic z toho ostatně netvrdíme. V biskupových poznámkách se našel

dost záhadný záznam, který se možná vztahuje k této záležitosti a zní takto:

Otázka je, má-li se to vrátit chrámu, nebo nemocnici.

(8)

Filozofování při skleničce

Senátor, o němž jsme se už zmínili, byl člověk protřelý a šel svou cestou s přímostí, jež si nevšimla překážek, jaké nabízí svědomí, dané slovo, spravedlnost, povinnost; aniž jedinkrát zakopl, kráčet k cíli, rovnou za kariérou a svými zájmy. Byl to bývalý státní návladní, člověk změkčený úspěchy, nikterak ne špatný, ochotný ke všem službičkám, jež mohl prokazovat svým synům, zeťům, příbuzenstvu, dokonce i přátelům; bral moudře jen příjemné stránky života, dobré příležitosti, šťastné náhody. To ostatní mu připadalo celkem hloupé. Byl duchaplný a právě natolik sčertlý, aby se mohl považovat za Epikurova žáka, ačkoliv přitom nebyl nic než odnož Pigault-Lebruna¹. Rád a docela mile se vysmíval věcem nekonečným a věčným, a také „pošetilosti toho dobráka biskupa“ mu byly jen pro smích. Dělal si z nich šašky s vládnou svrchovaností, někdy dokonce i před samým Myrielem.

Ani nevím, při jaké poloslavnostní příležitosti měli být pozváni hrabě... (náš senátor) a Myriel na hostinu u prefekta. Při zákuscích zvolal senátor, maličko rozjařený, ale stále ještě zachováající důstojnost:

„Přisámbůh, pane biskupe, pohovořme si. Senátor a biskup nemohou na sebe hledět, aniž přitom nemrknou. Jsme dva au- guři. Přiznám se vám. Mám svou filozofii.“

„A máte pravdu,“ odvětil biskup. „Jak komu jeho filozofie ustele, tak si lehne. Vy jste na loži z purpuru, pane senátore.“

Senátor povzbuzen pokračoval:

1 Druhořadý voltairovský spisovatel, romanopisec a dramatik.

„Dohodněme se!“

„Jako rozumní lidé,“ řekl biskup.

„Prohlašuji vám,“ navázal opět senátor, „že markýz d'Argens¹, Pyrrhon, Hobbes a pan Naigeon¹ nejsou hlupáci. Mám ve své knihovně všechny své oblíbené filozofy se zlatou ořízkou.“

„Rozumíte si s nimi, pane hrabě,“ přerušil ho biskup.

Senátor pokračoval:

„Nenávidím Diderota; je to ideolog, krasořečník a buřič, v hloubi duše věřící v Boha a větší pobožnůstkář než Voltaire. Voltaire se posmíval Needhamovi² a neměl proč; neboť Needhamovi úhoři dokazují, že Bůh je zbytečný. Pouhá kapka octa ve lžici zadělávaného těsta vám nahradí *fiat lux*. Představte si větší kapku, větší lžici, a máte svět. Člověk je úhoř. K čemu je tedy ten váš dobrý věčný Otec? Pane biskupe, víra ve jsoucnost Boha mě unavuje. Je dobrá jen k tomu, aby plodila hubené snílky. Ať mi jde z očí to velké Všecko, které mi je jen pro zlost! Sláva Nicoťe, která mě nechává na pokoji! Mezi námi, abych vám vyklopil všechno, co je ve mně, a vyzpovídal se, jak se sluší a patří svému pastýři, přiznám se vám, že se držím rozumu. Nejsem zblázněn do vašeho Ježíše, který na setkání káže odříkání a sebeobětování. Je to lakomcova rada nuzákům. Odříkat se! Proč, prosím vás? Obětovat se? Pro koho? Nevidím, že by se vlk obětoval vlku. Zůstaňme u příkladů z přírody: Jsme nejvyš, mějme tedy vrcholnou filozofii. K čemu je dobré být nahoře, když si nevidíme dál než na špičku nosu? Žijme vesele. Život je všechno. Nevěřím ani dost málo, že člověk má budoucnost někde jinde, ať výš nebo níž. Víím, doporučuji mi oběti a odříkání, mám pozorně vážit, než něco udělám, mám si lámat hlavu, co je dobro a zlo, co je spravedlivé nebo nespravedlivé, co se sluší a co se nesmí. Nač? Protože prý jednou budu vydávat počet ze svých skutků. Kdy? Po smrti. Jaký to pěkný sen! Rád bych viděl, kdo si na mně po smrti co vezme? Ať

1 Podřadní spisovatelé 18. století, senátoři, popularizátoři osvícenské filosofie.

2 Snažil se smířit teorii biologického plození s vírou v Boha.

si tedy jen ruka stínu popadne hrst popela. Řekněme pravdu, my zasvěcení, kteří jsme poodhrnuli Isidin závoj: není ani dobro, ani zlo; je jen vegetování. Hledejme skutečnost. Dobírejme se jádra. U čerta, jděme všemu na kloub! Musíme věřit pravdu, vrtat se v zemi a zmocnit se jí. Tehdy vám dá vzácné radosti. A stanete se silnými a budete se smát. Já stojím pevně na zemi. Pane biskupe, lidská nesmrtelnost je jen lichá zvědavost. Ach, jen rozkošný slib! Věřte mu. Směnka už od Adama! Jste duší, proměníte se v anděla, na lopatkách vám narostou blankytná křídla. Tak mi přece pomozte! Neřekl Tertulianus, že blahoslavení poputují od hvězdy k hvězdě? Budiž. Budeme hvězdnými kobyčkami. A pak uzříme Boha. Povídali, že mu hráli! Jaká nuda, všechny ty vaše ráje! Bůh je ohromný nerozum. Pochopitelně bych to nenapsal do *Moniteuru*, k čertu! Ale mezi svými přáteli si to můžeme pošeptat. *Inter pocula*¹. Obětovat zem ráji, to je jako pustit kořist a chňapnout po stínu. Nalétnout na nekonečnost – tak hloupý nejsem. Jsem nic. Jmenuji se pan hrabě Nic, senátor. Byl jsem, než jsem se narodil? Ne. Budu po smrti? Ne. Co jsem? Trochu prachu, který dal organismus dohromady. Co mám dělat zde na zemi? Mám na vybranou. Trpět, nebo se radovat. Kam mě zavede utrpení? Do nicoty. Kam mě zavede radování? Do nicoty. Ale aspoň jsem něco užil. Jsem rozhodnut. Jez, nebo budeš sněden. Jím. Je lépe být chrupem než trávou. To je má moudrost. Pluj po proudu, protože na konci je hrobník, pro nás ovšem Panteon, a všechno padne do velké jámy. Konec. *Finis*. Úplný zánik. To je místo, kde se všechno rozplyne v nic. Smrt je mrtvá, věřte mi. Směji se při pouhé myšlence, že by se někdo našel, kdo by měl k tomu co podotknout. Výmysly chův. Bubák na strašení dětí, Jehova na strašení lidí. Ne, náš zítřek – je ve tmě. Za hrobem jsou jen rovnocenné nicoty. Ať jste Sardanapal, ať jste svatý Vincenc z Pauly, všechno je stejné nic. Taková je pravda. Žijme proto nade všechno povzneseni. Užívejte svého já, pokud je máte. Věřte mi, pane biskupe, mám svou

1 Mezi číšemi, tj. při popíjení.

filozofii a své filozofy. Nedám se opentlit daremnostmi. Avšak ti, kdo jsou dole, bosáci, podruhoví a nuzáci, nesmějí zůstat jen tak beze všeho. Krmí je legendami, preludy, duší, nesmrtelností, nebem, hvězdami. Přezvykují to. Mažou si to na chléb. Kdo nemá nic, má aspoň pánbička. To je věru málo. Nebudu vám v tom překážet, ale já sám se přidržím pana Naigeona. Pán Bůh se hodí jen lidu.“ Biskup zatleskal:

„Tomu říkám správná řeč!“ zvolal. „Skvělá věc a opravdu zázračná, tenhle materialismus! Každý si ho nemůže dopřát. Ach, kdo jej zná, ten se nenapálí; nedá se tak pitomě vyštvat z rodné země jako Kato, ani ukamenovat jako svatý Štěpán, ani zaživa upálit jako Jana z Arku. Komu se podařilo opatřit si tento obdivuhodný materialismus, má radostný pocit neodpovědnosti, radostné pomyšlení, že může bez znepokojení spolykat všechno: místa, sinekury, hodnosti, dobře nebo špatně nabytou moc, výnosné přebhání z místa na místo, užitečné zrady, chutné ústupky svědomí a radostnou jistotu, že v případě, když to dobře stráví, sestoupí do hrobu. Jak je to příjemné. Neříkám to o vás, pane senátore. Ale přece vám k tomu mohu jen a jen blahopřát. Vy, velcí páni, máte svou vlastní filozofii, určenou jen pro vás, výlučnou, zjemnělou, přístupnou jen boháčům, filozofii vhodnou ke všem omáčkám, výborné koření pro životní rozkoše. Je to filozofie čerpaná z hlubin a vyhrabaná odbornými hledači. Ale při tom při všem jste hodní a připouštíte, že víra v Boha je filozofií lidu skoro tak, jako místo krocana nadívaného lanýži musí chudíně stačit husa s kaštany.“

(9)

Sestra vypravuje o bratrovi

Abychom vám dali nahlédnout do domácnosti dignského biskupa a pověděli, jak obě zbožné ženy podřizovaly své jednání, své myšlenky a dokonce i své plaché ženské instinkty biskupovým

zvykům a záměrům, aniž musil promluvit a dát je najevo, nemůžeme učinit nic lepšího, než opsat dopis slečny Jany přítelkyni z mladých let, paní vikomtese Boischevronové.

V Digne, 16. prosince 18..

Milá paní!

Není dne, abychom o Vás nemluvíli. Je to už skoro zvyk, ale máme i nový důvod. Představte si, že paní Magloirová, když myla a oprášovala stropy a zdi, učinila objev; teď by se za naše dva pokojíčky, vytapetované starým, vápnem bílým papírem, nemusil stydět ani takový zámek, jako je Váš. Paní Magloirová všechen ten papír strhala. Pod ním byly věci! Můj salón, kde není nábytek a kde věšíme prádlo, je patnáct stop vysoký, osmnáct široký, strop je po starodávnu vymalovaný a zlacený, s trámy jako u Vás. Tapety pocházely z dob, kdy zde byla nemocnice. Jsou zde i pěkně řezaná dřevěná obložení z časů našich babiček. Ale hlavně musíte vidět můj pokoj. Pod vrstvou nejméně deseti papírů objevila paní Magloirová napohled pěkné, třeba ne nejlepší malby. Znázorňují Telemacha, jak ho Minerva pasuje na rytíře, v jiném výjevu je ještě jednou v nějaké zahradě. Její jméno jsem pustila z hlavy. Však Vy víte, kam se římské paní odebíraly na jednu jedinou noc. Jak bych Vám to řekla, zkrátka tam mám Římany, Římanky (zde je nečitelné slovo) a celou družinu. Paní Magloirová to všechno vyčistila. Letos v létě opraví některá poškozená místa, natře všechno fermeží a můj pokoj bude jako muzeum. Na půdě našla dva dřevěné přístěnné stolky ve starém slohu. Pozlacení by stálo dva šestilibrové dukáty, ale bude líp, dám-li je chudým; ostatně jsou osklivé a měla bych raději kulatý stolec z mahagonu.

Jsem stále šťastná. Můj bratr je tak hodný. Všechno, co má, rozdává chudým a nemocným. Často jsme v tísní. V našem kraji bývá krutá zima, a musíme se proto trochu starat o ty, kdo mají nouzi. My teplo a světlo jakžtakž máme. To obojí nám velice zpřjemňuje život.

Bratr má naprosto osobité zvyky. Říkává, že biskup musí takový být. Představte si, že dveře našeho domu nejsou nikdy zamčeny na

klíč. Kdokoliv chce, může k mému bratrovi kdykoli vstoupit. Nic se nebojí, ani v noci. Říká, že je to jeho statečnost.

Nechce, abychom já nebo paní Magloirová měly o něho strach. Vystavuje se jakémukoli nebezpečí a přeje si, abychom se tvářily, že to ani nepozorujeme.

Člověk si musí na něho zvyknout, aby mu rozuměl.

Vychází v dešti, brouzdá se ve vodě, cestuje v zimě. Nebojí se tmy ani podezřelých cest ani setkání s podezřelými lidmi.

Loni se vydal úplně sám do kraje zlodějů. Nechtěl nás vzít s sebou. Čtrnáct dní byl pryč a považovali ho už za mrtvého. On se zatím vrátil zdravý a řekl: Podívejte se, jak mě okradli! A otevřel bednu plnou pokladů z chrámové klenotnice v Embrunu; zloději mu ji darovali.

Když se vracel, nedalo mi to, a trochu jsem mu vyčinila; dávala jsem ovšem pozor, abych mluvila, jen když kola kočáru hrčela, tak to aspoň nikdo neslyšel.

V prvních dobách jsem si říkávala: není nebezpečí, aby ho odradilo, je strašný. Teď jsem si už na to konečně zvykla. Dávám paní Magloirové znamení, aby mu neodmlouvala. Pouští se do všeho, čeho se mu zachce. Pokud jde o mne, беру paní Magloirovou s sebou, vracím se do svého pokojíčku, modlím se za něho a usínám. Jsem klidná, neboť vím, že kdyby se jemu přihodilo něco zlého, byl by to i můj konec. Odešla bych k Pánu Bohu se svým bratrem a biskupem. Paní Magloirová si na ty jeho, jak říkala, nerozumnosti, zvykala s větším sebezapřením. Ale už se přizpůsobila. Modlíme se obě, společně se bojíme a usínáme. Kdyby k nám vlezl čert, měl by volnou ruku. Konečně, čeho se bát v tomto domě? Je při nás stále ten, kdo je mnohem silnější. Dábel tudy může projít, ale Bůh zde s námi přebývá.

To mi stačí. Můj bratr mi nepotřebuje říkat ani slůvko. Rozumím mu bez mluvení a spolu se odevzdáváme do vůle Prozřetelnosti.

Tak musíme jednat s člověkem velkého ducha.

Ptala jsem se bratra na rodinu Fauxových, jak jste si přála. Však dobře víte, jak všechno zná a dobře si pamatuje; je stále věrný roajalista. Po pravdě řečeno, je to velmi stará normanská rodina z okolí

Caen. Již před pěti sty léty žil šlechtic Raoul de Faux, Jan de Faux a Tomáš de Faux, a jeden z nich byl pán z Rochefortu. Poslední byl Vít Štěpán Alexandr, kapitán a něco jako důstojník bretaňské lehké jízdy. Jeho dcera Marie Louisa se provdala za Adriena Karla de Gramont, syna vévody Ludvíka de Gramont, paira Francie, plukovníka francouzských gard a armádního generálporučíka. Píše se Faux, Faug i Faoucq.

Milá paní, doporučte nás modlitbám svého zbožného příbuzného, pana kardinála. Vaše Sylvie dělá dobře, že nemarní ty krátké chvíle, které tráví u Vás, dopisováním se mnou. Jistě je zdráva, pracuje podle Vašeho přání a má mě ráda. Víc nežádám. Její pozdrav, který vyřizujete, je mi velmi milý. Mé zdraví není špatné, ale hubnu den ode dne. Sbohem, došla jsem až na konec listu, a proto se musím s Vámi rozloučit. Mnoho pěkného

Jana

P. S. Váš synoveček je půvabný. Víte, že už mu bude pět let? Včera viděl na ulici koně s nákolenicemi a zvolal: „Co to má na nožičkách?“ To děcko je tak hodné! Jeho bratříček vláčí za sebou po bytě staré koště jako vůz a křičí: „Hyjé!“

Jak vidíme z dopisu, obě ženy se dovedly přizpůsobit biskupovým zvyklostem oním ryze ženským důvtipem, který chápe člověka lépe než on sám sebe. V neměnitelně vlídném a cudném prostředí konal dignský biskup veliké, odvážné a vznešené věci, aniž se zdálo, že tuší jejich obsah. Obě ženy se o něho třásly, ale nechávaly jej na pokoji. Někdy se paní Magloirová pokusila o připomínku, než se biskup rozhodl; ale mlčela, když jednal, a tím spíš po činu. V díle jednou počatém ho nikdy ani posuňkem nerušily. V některých chvílích, aniž o tom musil mluvit a aniž si to sám ve své dokonalé prostotě uvědomoval, obě ženy nejasně cítily, že jejich pán jedná jako biskup; a nebyly pak ničím víc než dvěma stíny v domě. Sloužily mu trpně, a bylo-li třeba zmizet, poslušně mizely. Jemným instinktem obdivuhodně chápaly, že

i starostlivost může být někdy obtížná. A i tehdy, když se domnívaly, že mu hrozí nebezpečí, chápaly, neříkám jeho myšlenku, ale jeho povahu do té míry, že nad ním nebděly. Svěřovaly ho Pánu Bohu.

Ostatně, jak jsme se dočtli, Jana tvrdila, že smrt bratrova byla i její smrtí. Paní Magloirová to sice neříkala, ale věděla to také.

(10)

Biskup potkává neznámé světlo

Zakrátko po dopise uvedeném na předcházejících stránkách odvážil se biskup – věříme-li tomu, co si lidé povídali – ještě nebezpečnější věci, než byla procházka v horách mezi bandity.

Na venkově blízko Digne žil o samotě jakýsi muž. Byl to – řekněme rychle to děsné slovo – bývalý člen konventu, jmenoval se G.

V úzkoprsém světě dignském se o něm mluvilo s odporem. Člen konventu! Umíte si to vůbec představit? Za těch časů si lidé tykali a říkali si „občane“. Mluvilo se o něm jako o nestvůře. Pro smrt královu sice nehlasoval, ale mnoho k tomu nechybělo. Byl to málem kralovrah. Měl strašnou minulost. Proč nebyl po návratu legitimních panovníků postaven před řádný soud? Nebyli by mu sice utrhlí hlavu, budiž; ale pořádné vyhnanství nadosmrti by si zasloužil. Byl to ostatně neznaboh jako celá ta banda. – Husy štěbetaly o supovi.

Byl to vůbec sup, ten G.? Byl, kdybychom soudili podle toho, že žil plaše a osaměle.

Protože nehlasoval pro smrt královu, nebyl zapsán v seznamu těch, kdo byli odsouzeni do vyhnanství, a směl zůstat ve Francii. Bydlil tři čtvrtě hodiny cesty od města, daleko od všech vísek, daleko ode všech cest, v jakémsi zapadlém koutu divokého údolí. Měl prý tam kousek pole a nějakou díru, brloh. Žádné sousedy, živá noha tamtudy neprošla. Od chvíle, co se do údolí nastěhoval,

zarostla stezka, která tam vedla, trávou. O místě se mluvilo jako o katovně.

Biskup zamyšlen se občas zahleděl k obzoru, kde podle skupinky stromů rozeznával údolí starého člena konventu, a říkával si: „Tam žije osamělá duše.“

A v hloubi srdce dodával: „Měl bych ho navštívit.“

Ale přiznejme si, že tato myšlenka, zprvu přirozená, se mu po chvíli přemýšlení zdála nemožná, ba skoro odpuzující. Aniž si to jasně uvědomoval, starý člen konventu v něm jako v ostatních budil cit, který přímo hraničí s nenávistí a který tak dobře vyjadřuje slovo odcizení.

Ale což se má pastýř lekat prašiviny, kterou dostala jeho ovečka? Jistě ne. Ale jaká ovečka!

Dobrák biskup byl celý zmaten. Kolikrát už tam měl namířeno, ale zase se vrátil.

Jednou se konečně rozneslo městem, že jakýsi pasáček, který panu G. v jeho pelechu posluhoval, přišel pro lékaře; starý zločinec umírá, ochrnul a nepřezije prý noc.

„Zaplat' Pánbůh!“ dodávali někteří občané.

Biskup vzal hůl, přehodil si plášť, aby skryl příliš ošuntělou satanu, a také proto, že očekával ostrý večerní vítr, a šel.

Slunce se už na západě dotýkalo skoro obzoru, když se biskup dostal až k neblahému místu. S tlukoucím srdcem stanul v blízkosti doupěte. Přeskočil příkop, prodral se houštím, po schůdcích přešel plot, vstoupil do zarostlé zahrádky, udělal několik odvážných kroků a tam za vysokým houštím spatřil lidský příbytek.

Byla to nízká chatrč, chudička, malá a čistá, s révou pnoucí se po zdi.

Přede dveřmi, ve staré lenošce na kolečkách, selském odpočívadle, seděl bělovlasý muž a usmíval se do slunce.

U muže stál hošík, pasáček. Podával mu misku s mlékem. Mezitímco se biskup díval, stařec pozvedl hlas:

„Děkuji,“ řekl, „už nic nepotřebuji.“ A jeho úsměv opustil slunce a utkvěl na dítěti.

Biskup přistoupil blíž. Když stařec uslyšel kroky, obrátil hlavu a v jeho obličej se zračilo všechno to překvapení, jaké se v člověku nastřádá za dlouhá léta života.

„Hle, první návštěva od té doby, co zde bydlím. Kdo jste, pane?“

Biskup odpověděl:

„Jmenuji se Lidumil Myriel.“

„Lidumil Myriel! Slyšel jsem to jméno. To vám říkají lidé monsignore Lidumil?“

„To jsem já.“

Stařec s mírným úsměvem pokračoval:

„V tom případě jste mým biskupem?“

„Tak trochu.“

„Přistupte blíž, pane!“

Člen konventu napřáhl ruku, ale biskup ji nepřijal. Řekl jenom:

„Jsem rád, že mi o vás dali mylnou zprávu. Vy přece nevypadáte jako nemocný člověk!“

„Pane,“ odpověděl stařec, „budu uzdraven.“ Odmlčel se a potom řekl: „Za tři hodiny umřu.“

Pak dodal:

„Jsem tak trochu lékař a vím, jak přichází poslední hodinka. Včera mě studily jen nohy; dnes stoupl chlad ke kolenům; teď cítím, jak stoupá k pasu; až dojde k srdci, bude konec. Slunce je krásné, že ano? Dal jsem se vyvézt před dům, abych se naposled podíval na svět. Můžete mluvit, neunavuje mě to. Dobře jste učinil, že jste se přišel podívat na člověka, který umírá. Je dobře, že tato chvíle bude mít svědka. Všichni máme své vrtochy; byl bych chtěl žít až do svítání, ale vím, že mi zbývají sotva tři hodiny. Přijde chvíle a setmí se. Co na tom záleží! Skončit je věc prostá. K tomu nepotřebujeme svítání. Budiž. Umřu pod širým nebem.“

Stařec se obrátil k pasáčkovi.

„Ty si jdi lehnout. Celou noc jsi nespál. Jsi unavený.“

Hoch zašel do chaloupky.

Stařec ho sledoval očima, a jako by mluvil k sobě, dodal:

„Umřu, zatímco bude spát. Náš dvojí spánek se docela dobře shodne.“

Biskup nebyl dojat, jak býval, když umírali jiní. V tomto umírání postrádal Boha; řekněme si zcela otevřeně – neboť i tyto malé nesrovnalosti velkých srdcí chtějí přijít k slovu jako všechno ostatní –, že biskup, který se s oblibou smával Svě Milosti, byl tak trochu dotčen, že ho stařec neoslovuje titulem monsignore, a byl skoro v pokušení odpovědět „občane“. Zachtělo se mu drsné důvěrnosti, dosti obvyklé u lékařů a kněží, důvěrnosti, která však odporovala jeho vlastní povaze. Tento muž, člen konventu, mluvčí lidu, býval celkem vzato jedním z mocných tohoto světa; biskup snad poprvé ve svém životě pocítil v sobě potřebu přísnosti. Ale člen konventu na něho hleděl se skromnou srdečností, z níž bylo cítit pokoru, slušící tomu, kdo se brzy obrátí v prach a popel.

Ačkoliv se biskup obvykle střežil zvědavosti, která podle jeho názoru nemá daleko k tomu, aby byla urážlivá, zkoumavě se díval na člena konventu a sledoval ho s pozorností, která, byť pramenila ze soucitu, by se byla tvářila v tvář kterémukoli jinému člověku pravděpodobně přičila jeho svědomí. Člen konventu mu připadal jako člověk, který stojí mimo zákon, i mimo zákon milosrdenství.

G., klidný, vzpřímený, se zvučným hlasem, byl z těch osmdesátníků, kteří budí úžas fyziologů.

Revoluce měla mnoho lidí, kteří se hodili do velké doby. Bylo znát, že stařec prošel tvrdou školou života. Přestože měl smrt na jazyku, zachoval si pohyby zdravého člověka. Jeho bystrý pohled, pevný přízvuk a mohutné pokrčení ramen měly do sebe cosi, co mohlo smrt přivést do rozpaků. Mohamedánský anděl smrti Azrael by se byl vrátil cestou, kterou přišel, v domnění, že se zmylil ve dveřích. G. umíral, jako by tomu sám chtěl. Umíral jaksí ze svobodné vůle. Jen chůze nebyl schopen. Temnoty se ho zmocňovaly od nohou. Nohy měl bezvládné a chladné, ale hlava žila plnou mohutností života a jasu. V této těžké chvíli se G. podobal králi

z orientální pohádky, který měl od pasu nahoru lidské tělo, od pasu dolů byl z mramoru.

Opodál ležel kámen. Biskup na něj usedl. Pustil se do kázání: „Blahopřeji vám,“ řekl káravým tónem, „že jste alespoň nehlasoval pro královu smrt.“

Zdálo se, že člen konventu necítí hořkou narážku ve slově „alespoň“. Když odpovídal, všechen úsměv na jeho tváři pohasl.

„Neblahopřejte mi příliš, pane, hlasoval jsem pro konec tyrana.“

Strohý přízvuk se setkal s přízvukem přísnosti.

„Co tím míníte?“ zeptal se biskup.

„Chci říci, že člověk má v sobě tyrana – nevědomost. A tomu tyranovi jsem odhlasoval smrt. Ten tyran nám zplodil království, autoritu pocházející ze zla, já byl pro vědu – autoritu, která pochází z pravdy. Jen jí má být člověk ovládán.“

„A svědomím,“ dodal biskup.

„To je totéž. Svědomí je vrozená část vědy, kterou máme ve svém nitru.“

Monsignore Lidumil naslouchal trochu udiveně řeči pro něho docela nové.

Člen konventu pokračoval:

„Když šlo o Ludvíka XVI., řekl jsem: Ne, nemám právo zabít člověka; ale cítím povinnost vyplnit zlo! Hlasem pro republiku jsem hlasoval pro smrt tyrana: pro konec prostituce, konec otroctví mužů, konec tmy dětí. Pro bratrství, svornost, svítání! Pomohl jsem pádu předsudků a omylů. Zhroucení omylů a předsudků zažehuje světlo. My, my jsme porazili starý svět, a starý svět, nádoba utrpení, která se převrhla na lidstvo, se stal osudím radostí.“

„Smíšených radostí,“ řekl biskup.

„Mohl byste říci zkalených radostí, a dnes – po osudném návratu minulosti v roce 1814 – radostí ztracených. Naneštěstí nebylo dílo dokonáno, to připouštím; rozbořili jsme starý svět, ale neuměli jsme úplně potlačit jeho ducha. Nestačí odstraňovat

zlořády; musíme změnit lidské mravy. Mlýn tu již není, ale vítr fouká dál.“

„Vy jste bořili. Bořit je možná užitečné; ale nevěřím tomu, kdo boří z hněvu.“

„Právo má svůj hněv, pane biskupe, a hněv práva je druhem pokroku. Ať si mluví kdo chce co chce, francouzská revoluce je nejmohutnější čin lidských pokolení od příchodu Kristova. Neúplný, budiž, ale vznešený. Revoluce odhalila nedostatky lidské společnosti. Zjemnila ducha; uklidnila jej, uchlácholila, ujasnila; rozlila po světě pokrokové proudy. Byla dobrá. Francouzská revoluce je triumf lidskosti.“

Biskup se nezdržel, aby nezamručel:

„Opravdu? A co rok třiadevadesátý?“

Člen konventu se vzpřímil, slavnostní i smutný zároveň, a vykřikl, jak mu jen prchající síly dovolovaly:

„Ach, tu to máme! Rok třiadevadesátý! Čekal jsem to slovo. Patnáct set let se srážely mraky. Za patnáct set let spustilo. Vyčítáte blesku, že zapálil.“

Biskup cítil, aniž to snad přiznal, že v něm bylo něco zasaženo. Přesto se přemohl a odpověděl:

„Soudce mluví jménem spravedlnosti; kněz mluví ve jménu milosrdenství, které je jen vyšší spravedlností. Blesk se nemá mýlit.“

A upřeně pozoruje člena konventu, dodal:

„A co Ludvík XVII.?“

Člen konventu vztáhl ruku a chytl biskupa za paži:

„Ludvík XVII.! Hleďte! Nad kým to pláčete? Oplakáváte nevinné dítě? Budiž, pláču s vámi. Nebo v něm oplakáváte dítě královské? To bych si rozmyslil. Cartouchův bratr, nevinné dítě, jehož jediným zločinem bylo, že byl bratrem Cartouchovým¹, dítě, které viselo na náměstí de Grève přivázáno pod pažemi tak dlouho,

1 Odvážný náčelník zlodějů, lámán kolem a popraven na náměstí de Grève r. 1721.

až z toho mělo smrt, je pro mě stejně bolestnou obětí jako vnuk Ludvíka XV., nevinné dítě, umučené ve věži du Temple pro podobný zločin; bylo vnukem Ludvíka XV.“

„Pane,“ řekl biskup, „nerad slyším, kladou-li se ta dvě jména tak blízko sebe.“

„Cartouche? Ludvík XV.? Kterého z obou se zastáváte?“

Nastala chvilka ticha. Biskup skoro litoval, že přišel; cítil se nejasně a podivně zmaten.

Člen konventu spustil znovu:

„Ach, důstojný otče, nemáte rád pravdu bez obalu. Kristus ji miloval. Vzal metlu a vypráskal chrám. Jeho bič, plný jisker, byl drsný mluvčí pravdy. Když zvolal: *Sinite parvulos*¹, nerozeznával mezi malými dětmi. Nebyl by se ostýchal seznámit syna Barnabášova se synem Herodovým. Pane, nevinnost má svou vlastní korunu. Nevinnost už sama o sobě je vznešenost, stejně velebná v hadrech jako v hávu s liliemi.“

„To je pravda,“ řekl tiše biskup.

„Trvám na svém,“ pokračoval člen konventu G. „Jmenoval jste mi Ludvíka XVII. Dohodněme se! Oplakáváme všechny nevinné mučedníky, všechny děti? Souhlasím. Ale řekl jsem vám, že musíme jít dál než k roku třiadevadesátému a že musíme začít plakat ještě před Ludvíkem XVII. Budu s Vámi plakat nad královskými dětmi, budete-li se mnou plakat nad dětmi z lidu.“

„Oplakávám všechny,“ řekl biskup.

„Všechny stejně!“ zvolal G. „Má-li se však miska vah svážit na jednu stranu, nechť se sváží na stranu lidu. Trpí mnohem déle.“

A zase bylo ticho. Přerušil je člen konventu. Zvedl se na lokti, sevřel obličej mezi palec a ukazováček, jak mimoděk děláme, vyptáváme-li se nebo soudíme, a vyzval biskupa pohledem plným usilovného vzepětí posledních sil. Bylo to jako výbuch.

„Ano, pane, už je to dlouho, co lid trpí. Hleďte, určitě jste ne-přišel mluvit se mnou o Ludvíku XVII.? Neznám vás. Od té doby,

1 Nechte maličkých, tj. přijít ke mně.

co jsem v kraji, žil jsem v této uzavřenosti sám, nevytáhl jsem paty, stýkal jsem se jen s dítětem, které mě obsluhuje. Je pravda, že vaše jméno se doneslo matně až ke mně, a musím přiznat, že je nikdo nevyslovoval ve zlém; ale to nic neznamená; šikovní lidé mají tolik možností dobrákovi z lidu namluvit, co se jim zachce. Abych nezapomněl, neslyšel jsem hrčení kočáru, jistě jste jej nechal za houštím dole na rozcestí. Opakuji, že vás neznám. Pověděl jste mi, že jste biskup, ale to mi vůbec nic neříká o vaší mravní bytosti. Proto se vás ptám znova. Kdo jste? Jste biskup, to jest církevní kníže, jeden z těch pozlacených s erby a důchody, jeden z těch, kdož mají velké prebendy – dignské biskupství, patnáct tisíc franků stálého platu, deset tisíc franků vedlejších příjmů, dohromady pětadvacet tisíc franků – kdo mají kuchyně, livrejované sluhy, dobré živobytí, v pátek jedí vodní slípky, pyšní se v parádním voze s lokajem vpředu i vzadu, a kdo mají paláce a jezdí v kočáře ve jménu Ježíše Krista, který chodil bos! Vy jste prelát; máte důchody, palác, koně, služebnictvo, výbornou tabuli, všechny rozkoše života, máte všechno jako ostatní preláti, a jako ostatní toho užíváte, což je dobře, říká to mnoho, ale ne dost; neodhaluje mi to vaši vnitřní hodnotu, vás, který přichází a domýšlí se pravděpodobně, že mi přináší moudrost. Ke komu mluvím? Kdo jste?“

Biskup sklonil hlavu a odpověděl:

„*Vermis sum.*¹⁴“

„Pozemský červ v kočáře!“ zabručel člen konventu.

Teď přišla řada na člena konventu, aby byl zpupný, a na biskupa, aby zpokorněl. Biskup odpověděl mírně:

„Budiž, pane. Ale vysvětlíte mi, čím můj kočár, který je tady na dva kroky za stromy, čím má výborná tabule a divoké kachny, které jím v pátek, čím mých pětadvacet tisíc franků důchodu, čím můj palác a mí lokajové dokazují, že soucit není ctností, že milosrdenství není povinností a že rok 1793 nebyl neúspěšný.“

1 Jsem červ (citát z žalmy).

Člen konventu si přešel rukou čelo, jako by z něho zaháněl mrak.

„Než vám odpovím,“ řekl, „prosím vás za prominutí. Neměl jsem teď pravdu, pane. Jste u mne, jste mým hostem. Jsem povinen chovat se k vám slušně. Vy rozebíráte mé myšlenky, je na mně, abych se spokojil tím, že budu čelit vašim důvodům. Vaše bohatství a vaše počiny jsou trumfy, které v našem rokování mohou vynést proti vám, ale nebylo vkusné, že jsem jich použil. Slibuji vám, že se s nimi už nevytasím.“

„Děkuji vám,“ pravil biskup.

G. odpověděl:

„Vraťme se k vysvětlení, které jste chtěl. Kde jsme zůstali? Co jste mi říkal? Že rok 1793 byl neúprosný?“

„Neúprosný, ano,“ řekl biskup. „Co si myslíte o Maratovi, který tleskal gilotině?“

„Co si pomyslíte o Bossuetovi¹, který zpíval *Te Deum* po dragonádách?“

Odpověď byla tvrdá, ale šla neúprosně k cíli jako ocelový hrot. Biskup se zachvěl, nenapadla ho pohotová odpověď: ale byl dotčen způsobem, jak člen konventu mluví o Bossuetovi. I nejlepší duchové mají své bůžky a někdy se cítí neurčitě zraněni nedostatkem úcty k logice.

Člen konventu počal těžce oddychovat; dusnost, která se přidružuje k posledním vzdechům, mu přerývala hlas; přesto v jeho očích zářila svrchovaná bystrost ducha. Pokračoval:

„Byl bych rád, abychom si ještě o všeličems pohovořili. Aniž za to revoluce, která je ve svém souhrnu nesmírný lidský klad, může, je rok třiadvadesátý bohužel námitkou proti ní. Vy myslíte, že ten rok byl neúprosný; ale co celá monarchie, pane? Carrier je bandita²; ale jak nazvete Montrevela³?

1 Biskup Bossuet, historik a dvorní kazatel Ludvíka XIV., po odvolání nantského ediktu (1685) slavil pronásledování protestantů, při němž měla velkou úlohu i jízda.

2 Člen konventu, nařídil v Nantes velké krveprolití.

3 Markýz, pronásledoval v Languedoku protestanty.

Fouquier-Tinville¹ je padouch, ale jaký je váš názor na La-moignon-Bâvillu²? Maillard³ je hrozný, ale co, prosím vás, Saulx-Tavannes⁴? Otec Duchêne⁵ je zuřivý, ale jakou přezdívkou byste dal otci Letellierovi⁶? Jourdan-Hrdlořez⁷ je netvor, ale menší než pan markýz Louvois⁸. Pane, pane, pláču nad Marií Antoinettou, arcikněžnou a královnou, ale pláču také nad tou ubohou huge-notkou, která, pane drahý, v roce 1685, za Ludvíka XIV., když měla kojit své dítě, byla přivázána ke kůlu, obnažená až k pasu, a dítě jí drželi z dosahu; prsa přetékala mlékem a srdce úzkostí. Maličké, vyhladovělé a bledé dítě při pohledu na prs jen nařikalo a div neumíralo; a kat řekl ženě, matce a živitelce: „Zřekni se své víry!“, ponechávaje jí na vybranou mezi smrtí dítěte a smrtí svědomí. Co řeknete těmto tantalovským mukám připraveným matce? Pane, dobře si zapamatujte, že francouzská revoluce měla své důvody. Její hněv jí bude budoucností prominut. Jejím výsledkem je lepší svět. Z jejích nejhroznějších ran vzchází naděje pro lidské pokolení. Buďme struční. Končím, mám příliš snadnou pozici. Ostatně umírám.“

A člen konventu odvrátil pohled od biskupa a dokončil svou myšlenku těmito několika klidnými slovy:

„Ano, surovostem pokroku říkáme revoluce. Když je provedena, pochopíme, že lidské pokolení sice pobídla ostruha, ale pokročilo vpřed.“

Člen konventu neměl ani potuchy o tom, že v biskupově duši dobyl jednoho zákopu po druhém. Přece však zbyl ještě jeden,

1 Veřejný žalobce revolučního tribunálu v Paříži.

2 Pronásledoval v Languedoku protestanty.

3 Účastník zářijového vraždění v r. 1792.

4 Maršál, jeden ze strůjců Bartolomějské noci (vraždění protestantů).

5 Deník vydávaný „zuřivým“ Hébertem.

6 Jezuita, zpovědník Ludvíka XIV. a zarputilý protivník Port Royalu (střediska jansenistů).

7 Původce krveprolití v Ledárně v Avignonu 1791.

8 Ministr Ludvíka XIV., nařídil vyplenit ohněm Falcko.

a z toho úseku, nejvyššího zdroje odporu monsignora Lidumila, vyšla slova, v nichž se objevila téměř táž tvrdost jako na začátku:

„Pokrok má věřit v Boha. Dobro nemůže mít bezbožného sluhu. Nevěrec je špatný vůdce národa.“

Starý zástupce lidu neodpověděl. Zachvěl se. Podíval se na nebe a v oku se mu pomalu rodila slza. Když sklouzla po zsinalé tváři, řekl muž téměř koktavě, tiše a pro sebe, s pohledem ztrácejícím se v hlubinách.

„Ó ideále! Jen ty jsi skutečný!“

Biskup byl nevýslovně pohnut.

Po chvílce mlčení stařec pozvedl prst k nebi a řekl:

„Je nekonečnost. Kdyby nekonečnost neměla své já, bylo by já její mezí; nebyla by nekonečností; jinými slovy: nebyla by. Ale ona je. Tudíž má své já. A ono já nekonečnosti je Bůh.“

Poslední slova pronášel mohutným hlasem a chvěl se při nich vytržením, jako by někoho viděl. Když domluvil, zavřel oči. Námaha ho vyčerpala. Bylo zřejmé, že v několika minutách prožil těch několik hodin, které mu zbývaly. Co právě řekl, přiblížilo ho tomu, který je přítomen ve smrti. Nadcházela starcova poslední hodinka.

Biskup pochopil, že čas kvapí; přišel přece jako kněz; z největšího chladu přešel postupně k největšímu dojetí; zahleděl se na zavřené oči, uchopil starou, scvrklou a ledovou ruku a nahnul se nad umírajícím:

„Tato hodina je hodinou boží. Nemyslíte, že by bylo škoda, kdybychom se byli marně sešli?“

Člen konventu otevřel opět oči. Chmurná vážnost se mu zračila v obličejí.

„Pane biskupe,“ pravil s rozvláčností, která pocházela spíše ze vznešenosti duše než z poklesu sil, „prožil jsem svůj život v přemýšlení, studiu a rozjímání. Bylo mi šedesát, když mě země zavolala a poručila, abych se míchal do jejích záležitostí. Poslechl jsem. Byly chyby, potíral jsem je; byl útlak, já jsem jej ničil; byla práva a byly zásady, já jsem je vyhlašoval a vyznával. Vlast byla napadena, já jsem ji bránil; když byla Francie ohrožena, také já

jsem nastavil svá prsa. Nebyl jsem bohatý, jsem chudý. Byl jsem jedním z mocných tohoto státu v době, kdy sklepy státního pokladu byly nacpány penězi tak, že bylo nutno podpírat zdi, aby nepovolily pod tíhou zlata a stříbra, ale já jsem denně obědval v ulici Arbrec-Sec za dvaadvacet měďáků. Pomáhal jsem utiskovaným a trpícím. Je pravda, že jsem roztrhal oltářní příkrývku; ale jen proto, abych ovázal rány své vlasti. Vždycky jsem pomáhal lidstvu na pochodu za světlem a často jsem vzdoroval nemilosrdnému pokroku. Brával jsem mnohdy v ochranu své vlastní odpuřce, vás, pánové. A v Peteghemu ve Flandřích, právě tam, kde merovejští králové měli svůj letní palác, jsem roku 1793 zachránil klášter urbanistek, opatství svaté Kláry z Beaulieu. Podle svých sil jsem plnil povinnost, podle možností konal dobro. Poté jsem byl vyhnán, štván, pronásledován, stíhán, očerňován, zatracen, vypovězen. Již několik let i při svých šedinách cítím, že si mnoho lidí osobuje právo mnou opovrhovat; pro ubohý nevědomý dav jsem zatracenec, a já přijímám samotu, do které mě zahrnala nenávisť, ačkoliv sám nepocítuji nenávisť k nikomu. Je mi teď šestaosmdesát let a umírám. Co ode mě chcete?“

„Vaše požehnání,“ řekl biskup.

A poklekl.

Když biskup zvedl hlavu, tvář člena konventu zmajestátněla. Právě skonala.

Biskup se vrátil domů hluboce pohřížen do všelijakých myšlenek. Modlil se celou noc. Nazítří se několik odvážných zvědavců pokusilo mluvit o členu konventu G.; ukázal jim jen nebe. Od této chvíle zdvojnásobil svou laskavost a bratrské pochopení k nepatrným a trpícím.

Při každé narážce o tom „starém zločinci G.“ upadal do podivné roztržitosti. Nikdo by byl nemohl říci, že odchod tohoto ducha a odlesk toho velkého svědomí v biskupově vlastním svědomí nepoznamenaly jeho cestu za dokonalostí.

Tato „duchovní návštěva“ pochopitelně rozhlaholila místní společnostky:

„Patří snad biskup k lůžku takového umírajícího? Nedalo se přece očekávat, že by se byl obrátil. Každý revolucionář je odpadlík. Že tam vůbec chodil! Co tam chtěl vidět? Byl asi velmi zvědav na to, jak si čerti odnášejí duši.“

Jakási urozená vdova, z toho druhu drzých žen, které si o sobě myslí, že jsou duchaplné, jednou vybuchla:

„Monsignore, lidé se ptají, kdy si Vaše Milost nasadí červe-
nou čapku.“

„Óóó, červeň je vznešená barva!“ odpověděl biskup. „Naštěstí ti, kdo ji nenávidí na čapce, se jí klanějí na klobouku.“

(11) Výhrady

Silně by se mýlil, kdo by z toho usuzoval, že pan Lidumil byl „filozof v biskupském rouše“ nebo „vlastenecký kněz“. Setkání či téměř duchovní spojení s členem konventu G. v něm zanechalo otřes, po němž byl ještě laskavější. To bylo všechno.

Ačkoliv monsignore Lidumil nebyl člověk politický, je zde snad namístě naznačit, jaký byl jeho postoj k událostem, ač není jisté, myslil-li monsignore Lidumil vůbec někdy na to, aby k nim zaujal nějaké stanovisko.

Vraťme se o několik let nazpět.

Nějaký čas poté, co byl jmenován biskupem, povýšil císař Myriela zároveň s několika jinými biskupy do stavu baronského. Jak víme, byl v noci z 5. na 6. července 1809 zajat papež; při této příležitosti byl Myriel povolán na synod francouzských a italských biskupů, svolaný do Paříže. Synod zasedal v chrámu Matky Boží a 15. června 1811 se poprvé sešel za předsednictví kardinála Fesche. Myriel byl jedním z pětadevadesáti biskupů na něm shromážděných. Ale zúčastnil se jen jednoho zasedání a tří čtyř zvláštních schůzí. Biskup z horácké diecéze, žijící v úzkém styku s přírodou, ve venkovské prostotě a bídě, vnášel patrně mezi tyto vynikající

osobnosti myšlenky, které měnily teplotu celého shromáždění. Velmi rychle odjel do Digne. Když se ho ptali, proč tak nadále odjel, říkal:

„Vadil jsem jim. Vál ze mě venkovský vzduch. Připadal jsem jim jako otevřené dveře.“

Jindy říkával: *„Co chcete? To panstvo je samá šlechta. Já jsem jen chudý venkovský biskup.“*

Pravda je, že se jim nelíbil. Když byl na návštěvě u jednoho ze svých nejurozenějších kolegů, uklouzla prý mu mezi jinými podivnůstkami slova: „Nádherné hodiny! Krásné koberce! Skvělé livreje! To musí být velmi nepohodlné! Och! Nechtěl bych všechny ty zbytečnosti, které by na mě neustále křičely: jsou lidé, kteří mají hlad! Jsou lidé, kterým je zima! Jsou chudí! Jsou chudí!“

Mimochodem řečeno, nebyla by to rozumná nenávist, která by zavrhovala přepych. Taková nenávist by zavrhovala i umění. Ale u kněží je přepych mimo církevní obřady neomluvitelný. Bohatý kněz – to odporuje rozumu. Kněz má stát po boku chudiny. Což se může člověk bez ustání, ve dne v noci, stýkat se všemi úzkostmi, neštěstím a chudobou, a nenechat na sobě ulpět jako prach z práce trochu bídy? Můžeme si představit člověka, kterému by u výhně nebylo horko? Můžeme si představit dělníka, který ustavičně pracuje u pece, aby neměl ožehnuté vlasy, začernalé nehty, aby nevypotil ani kapku potu a neměl ani zrníčko prachu v obličeji? Prvním důkazem lásky k bližnímu u kněze, a obzvláště u biskupa, je chudoba.

I dignský biskup takto bezpochyby smýšlel.

Ostatně není třeba věřit, že sdílel v jistých choulostivých otázkách názor, který bychom mohli nazvat „vůdčí myšlenkou našeho věku“. Málo zasahoval do současných teologických hádek a mlčel o věcech, do kterých jsou zapleteny církve a stát; kdyby na něho byli naléhali, bylo by se ukázalo, že je spíš přívrženec papeže než stoupenec národní církve francouzské. Protože kreslíme jeho podobiznu a protože nechceme nic skrývat, jsme nuceni dodat, že

byl necitelný k Napoleonovu pádu. Od roku 1813 stranil a tleskal všem nepřátelským projevům vůči císaři. Odmítl ho pozdravit při jeho návratu z Elby a nenařídil, aby se v diecézi za jeho stodenní vlády konaly veřejné modlitby.

Kromě sestry Jany měl dva bratry; generála a prefekta. Oběma psal dosti často. Na prvního se nějaký čas hněval, poněvadž jako velící generál v Provinci s dvanácti sty muži pronásledoval císaře po vylodění v Cannes, jako kdyby si přál, aby unikl. Jeho dopisy byly mnohem srdečnější, psal-li druhému bratrovi, bývalému prefektovi, hodnému a ušlechtilému člověku, který žil na odpočinku v Paříži v ulici Cassette.

Tedy i monsignore Lidumil měl své slabé chvíle stranickosti, hořkosti, nejistot. Stín okamžitých vášní prostoupil tohoto jemného a velkého ducha, ponořeného do myšlenek na věčnost. Takový muž by vlastně neměl mít politické zásady. Ale ať se nikdo nemýlí, neztotožňujeme vůbec takzvané „politické zásady“ s ušlechtilou touhou po pokroku, se vznešenou vírou vlastenckou, demokratickou a lidskou, která za našich dnů musí být vlastním základem ušlechtilého dorozumění. Aniž bychom důkladněji probírali otázky, které se nepřímou dotýkají námětu této knihy, pravíme jen toto: bylo by krásné, kdyby monsignore Lidumil nebyl rojalista a kdyby se jeho pohled ani na okamžik nebyl odvrátil od ušlechtilého soustředění, při němž nad bouřlivou vrtkavostí lidských slabostí vidíme vyselehovat tři čistá světla: Pravdu, Spravedlnost a Milosrdenství.

I když připouštíme, že Bůh nestvořil monsignora Lidumila k politické činnosti, chápali bychom a měli v úctě jeho odpor ve jménu práva a svobody i jeho hrdé námitky a nebezpečnou a spravedlivou vzpouru proti všemocnému Napoleonovi. Ale co schvalujeme vůči těm, jejichž moc stoupá, schvalujeme méně vůči těm, jejichž moc upadá. Milujeme boj, pokud hrozí nebezpečí; a jenom ti, kdo bojovali od první chvíle, mají právo trestat, když boj skončil. Kdo nebyl neústupným žalobcem v době rozkvětu, nechť mlčí, když se všechno hroutí. Jen ten, kdo kritizuje

úspěchy, je zákonným soudcem pádu. Pokud jde o nás, necháme jednat Prozřetelnost, bere-li události do vlastních rukou. Rok 1812 nás vede k opatrnému posuzování. To, jak zbaběle zákonodárny sbor, až dosud němý jako ryba, porušil osmělen císařovými nezdary v roce 1813 své mlčení, si zasluhuje opovržení, a nikoliv potlesk; roku 1814 se měl člověk s odporem odvrátit od proradných maršálků, od senátu, který se brodil z bahna do bahna, který urážel, koho dříve zbožňoval, měl se odvrátit od modloslužebníků, kteří berou nohy na ramena a plijí na svou modlu; roku 1815, když byly ve vzduchu největší pohromy, když se Francie chvěla v předtuše, že už jsou tady, když se před Napoleonem rozevírala propast Waterloo, tehdy bolestná přichylnost armády a prostého lidu k muži odsouzenému osudem neměla v sobě nic směšného; a srdce dignského biskupa, jakkoliv zaujaté proti tyranovi, nemělo přehlédnout, kolik vznešeného a dojmavého bylo na těsném semknutí velikého národa s velikým mužem stojícím na pokraji propasti.

Jinak byl biskup ve všem spravedlivý, opravdový, slušný, vzdělaný, pokorný a důstojný, dobročinný a také přívětivý, což je druhá stránka dobročinnosti. Byl to kněz, mudrc a člověk. Musíme říci, že při politickém smýšlení, které jsme mu vytkli a které jsme ochotni soudit až příliš přísně, byl snášenlivý a přístupný asi víc než my, kteří o něm vyprávíme.

Vrátný dignské radnice byl dosazen císařem. Byl to někdejší poddůstojník staré gardy, bojovník od Slavkova, bonapartista tělem i duší. Jednou tomu chudákovi uklouzla málo uvážená slova, která byla tehdejšími zákony pokládána za *pobuřující řeči*. Od té doby, co z řádu Čestné legie zmizel císařův profil, nenosil nikdy uniformu, aby nemusil nosit okleštěný řád. Nábožně si vyfízl císařův obraz z řádového kříže, který mu dal sám Napoleon. Vznikl tak otvor, který nechtěl ničím vyplnit. *Raději umřu*, říkával, *než bych na svém srdci nosil tři ropuchy!* Rád se hlasitě vysmíval Ludvíku XVIII. *Starý podagrsta v anglických kamaších!* říkával, *ať si jen běží s tou svou kozí bradkou za Prušáky*. Byl šťasten, že v jedné

kletbě mohl spojit obě věci, které nejvíce nenáviděl, Prusko a Anglii. Říkal to tak dlouho, až přišel o místo. A teď byl bez chleba, na dlažbě s ženou a s dětmi. Biskup si ho zavolał, vládně mu domluvil a jmenoval ho strážcem katedrály.

Svatými skutky a vládnými způsoby získal si monsignore Lidumil za devět let něžnou a synovskou lásku celého města Digne. I jeho odpor proti Napoleonovi lidé přijali a mlčky mu odpustili. Dobré bezmocné stádo: zbožňovalo svého císaře, ale milovalo svého biskupa.

(12)

Samota monsignora Lidumila

Téměř kolem každého biskupa je družina mladých abbé, jako bývá kolem generála svita mladých důstojníků.

Půvabný František Saleský jim kdesi říká *kněžská holátka*. Každá hodnost má své čekatele, kteří tvoří doprovod těm, kdo jí už dosáhli. Není moci, kterou by neobklopovali lidé. Není štěstí, které by nemělo své dvořany. Slídiči budoucnosti víří kolem skvělé přítomnosti. Každé hlavní město má svůj štáb. Každý trochu vlivný biskup má kolem sebe hlídku cherubínských seminaristů, která dohlíží, zda je všechno v pořádku, zachovává řád v biskupském paláci a číhá na monsignorův úsměv. Zamlouvat se panu biskupovi, to v honbě za podjáhensstvím znamená být jednou nohou ve třmeni. Je nutno si razit cestu. Úřad apoštolský nepohrdá kanovnickým místem.

Jako je jinde panstvo v cylindrech, tak je v církvi panstvo v mitrách. Biskupové mají přístup ke dvoru, jsou bohatí, obdaření důchody, obratní, vítání ve společnosti, dovedou se modlit, ale určitě se umějí i ucházet o přízeň bez výčitek svědomí, čistit kliky jménem své diecéze a jsou pojítkem mezi sakristií a diplomacií, jsou spíše faráři než kněžími, spíše preláty než biskupy. Jak šťastný je ten, kdo k nim má blízko! Tito vlivní

a vážení lidé rozdávají plnými hrstmi bohaté fary, prebendy, arcijáhenské, almužnické a katedrální úřady horlivcům a oblíbencům, veškeré té mládeži, která se umí vlichocovat, dokud se i na ni nesesypou biskupské hodnosti. Postupují-li oni, pomáhají vpřed i svým oběžnicím; je to celá sluneční soustava v pohybu. Nachová zář padá i na jejich průvod. Jejich úspěch se v zákulisí rozdrobí na drobná povýšeníčka. Čím větší diecézi ochránce dostane, tím tučnější fara připadne oblíbenci. A pak je už Řím na dosah! Biskup, který se umí stát arcibiskupem, arcibiskup, který se umí stát kardinálem, vás s sebou vezme na konkláve, jež volí papeže, dostanete pallium, stanete se přisedícím, komořím, monsignorem, a od titulu Výsosti k Eminenci je jen krok, a mezi Eminencí a Svatostí je jen kouř¹ jednoho sčítání hlasů. Každý kněžský kvadrátek smí snít o tíáře. Kněz je za našich časů jediný člověk, který se řádně může stát králem. A jakým králem! Králem svrchovaným. A jakou školkou nadějí je takový seminář! Kolik červenajících se ministrantů, kolik mladých seminaristů nosí na hlavě pověstný Perretin hrnec mléka²! Jak snadno si ctižádost dává jméno posláni a klame sama sebe v dobré víře v blaženství!

Monsignore Lidumil, pokorný, chudý a podivínský, nepatřil mezi vznešené pány s mitrami. To bylo zřejmé už z toho, že vůbec neměl kolem sebe mladé kněze. Viděli jsme, že v Paříži „nezabral“. Žádná budoucnost nepomýšlela na to, aby se naroubovala na tohoto samotářského starce. Žádná zelenající se ctižádost nebyla tak pošetilá, aby rostla v jeho stínu. Jeho kanovníci a vikáři byli dobří starci, tak trochu z lidu jako on, zazdění v diecézi jako on, bez vyhlídky na kardináloství, s tím rozdílem, že on svou dráhu ukončil, kdežto oni s ní byli u konce. Bylo velmi jasně patrné, že vedle monsignora Lidumila nejsou žádné vyhlídky, a proto mladí seminaristé sotva vyšli ze semináře,

1 Hlasovací lístky se spalují v krbu Sixtinské kaple.

2 Narážka na postavu z La Fontainovy bajky; snovala velké plány, jež ztroskotaly, když rozlila krajáč mléka, jehož pomocí je zamýšlela uskutečnit.

mladí lidé a jím vysvěcení kněží žádali, aby byli doporučeni arcibiskupem v Aix a Auch, a rychle odcházeli. Vždyť, opakujeme, každý chce, aby ho někdo postrkoval. Světec, který žije v ustavičném odříkání, je nebezpečný soused; snadno by vás mohl nakazit nevyléčitelnou chudobou, ztuhnutím obratlů, jejichž ohebnost je důležitá k postupu, a snad větším odříkáním, než byste chtěli; každý prchá před takovou prašivou ctností. Odtud pocházela osamocenosť monsignora Lidumila. Žijeme v temné společnosti. Měj úspěch! To je jediné poučení, které kapkou po kapce padá z mraků korupce.

Jen mimochodem budiž řečeno, že úspěch je ošklivá věc. To, že se klamně podobá zásluze, lidi mate. Pro dav je úspěch totéž jako duševní převaha. Úspěch, to dvojče talentu, historii napaluje. Sám Iuvenalis a Tacitus proti němu hartusí. Oficiální filozofie za našich dnů úspěchu téměř posluhuje, nosí jeho livrej a slouží v jeho předsíni. Mějte úspěch, říká teorie. Rozkvět předpokládá schopnosti. Vyhrejte v loterii, a jste obratný. Uctíván je ten, kdo triumfuje. Člověk se musí umět narodit! Mějte štěstí, všechno ostatní dostanete; buďte šťasten, budou vás považovat za velkého. Až na pět šest nesmírných výjimek, které jsou ozdobou století, je obdiv současníků jen krátkozrakostí. Pozlátko mají za zlato. Ať jsi kdokoli, nic nevaď, jen když ses vyšinul. Nevědomý člověk je starý Narcis, který zbožňuje sám sebe a tleská nevědomosti. Nesmírnou schopnost, která stvořila takového Mojžíše, Aischyla, Danta, Michelangela nebo Napoleona, přízná nemyslíci dav jedním rázem bez hlasování komukoliv, kdo dosáhl cíle v čemkoliv. Stane-li se nějaký notář poslancem, napíše-li falešný Corneille *Tiridata*¹, má-li eunuch harém, vyhraje-li nějaký vojen-
ský rozumbrada náhodou rozhodující bitvu, vynalezne-li nějaký apatykář podešve z lepenky pro vojsko od Sambry a Meusy a vybuduje-li si touto lepenkou, prodanou za kůži, čtyřistatisícový důchod, ožení-li se kramář s lichvou, zplodí s ní sedm až osm

1 Tragédie Campistronova (1691).

miliónů, kterým je otcem a ona matkou, stane-li se kazatel biskupem jen proto, že huhňá, zbohatne-li správce velkého domu, když odchází ze služeb, a stane se ministrem financí, hned ho lidé nazývají géniem právě tak, jako nazývají obličej Mousquetonův¹ krásou a zevnějšek Claudiův vznešeností. Zaměňují hvězdičky natápané kachními nohami v měkkém blátě kaluže s hvězdami nebeské báně.

(13) Čemu věřil

Nechceme pátrat po pravověrnosti dignského biskupa. Před podobnou duší cítíme jen úctu. Svědomí spravedlivého se má věřit na slovo. Ostatně u jistých obzvláště nadaných povah připouštíme, že mohou rozvinout všechny krásy lidské ctnosti i v jiné víře, než je naše.

Jak smýšlel o tom či onom dogmatu nebo o tom či onom mystériu? Tajemství lidského svědomí zná jen hrob, kam sestupují duše nahé. Jistě víme jen to, že věroučné nesnáze neřešil pokrytectvím. Démant nepodléhá hnilobě a zkáze. Věřil z hloubi duše. *Credo in Patrem*², volával často. V konání dobrých skutků čerpal tolik uspokojení, kolik stačí, aby vám svědomí pošeptalo: Bůh je s tebou!

Považujeme za nutné poznamenat, že mimo svou víru, takřka nad ní, měl biskup přemíru lásky. A právě proto, *quia multum amavit*³, považovali ho vážné osoby, „usedlí muži“ a „soudní lidé“ za zranitelného; to je oblíbený výraz našeho smutného světa, v němž sobectví přejímá heslo puntičkářství. Co byla ta přemíra lásky? Byla to blahovolná laskavost, která objímala nejen

1 Sluha Porthose ze Tří mušketýrů.

2 Věřím v Otce.

3 Protože mnoho miloval(a) (z evangelia sv. Lukáše:... „odpuštění jsou jí hříchové mnozi“, tj. kajícnici).

lidi, jak jsme už ukázali, ale platila někdy i věcem. Monsignore nikým nepohrdal. Byl shovívavý ke všem tvorům božím. Každý, i nejlepší člověk, má v sobě podvědomou krutost, která se vybějí obyčejně na zvířatech. Dignský biskup neznal vůbec onu krutost, vlastní mnoha kněžím. Nešel tak daleko jako brahmín, ale zdá se, že často přemýšlel o slovech knihy „Kazatel“: „Víme, kam odchází duše zvířat?“ Škaredý zevnějšek a zrůdnosti pudového života ho nerušily a nepohoršovaly. Býval jimi dojat, ba hluboce pohnut. Když uvažoval, hledal za světem ztajenou příčinu, vysvětlení nebo omluvu. Mnohdy to vypadalo, jako by prosil Boha o přeměnu. Bez hněvu a s okem jazykozpytce zkoumajícího palimpsest pozoroval spoustu zmatků v přírodě. Jeho snění mu často vyloudilo na rty podivné výroky. Jednou ráno kráčel zahradou v domnění, že je sám, ale jeho sestra šla nepozorovaně za ním; náhle se biskup zastavil a díval se na cosi na zemi: byl to ohromný pavouk, černý, chlupatý, strašlivý. A sestra slyšela, jak říká:

„Ubohé zvíře, nemůže za to.“

Proč nemluvit o jeho téměř božsky dětinské dobroně? Dětinské? Budiž! Ale jeho vznešené dětinství bylo dětinstvím svatého Františka z Assisi a Marka Aurelia. Jednou si vyvrtil nohu proto, že nechtěl zašlápnout mravence.

Tak žil ten spravedlivý muž. Někdy usnul na zahradě a ani tehdy nebyl o nic méně důstojný.

Kdysi, máme-li věřit zkazkám z jeho mládí a mužných let, byl monsignore Lidumil vášnivý a prudký. Jeho všeobecná mírnost nebyla přirozeným pudem, spíše výsledkem pevného přesvědčení, které prosakovalo životem do jeho srdce a zvolna jím prostupovalo, myšlenku po myšlence; jako ve skále, tak i v povaze může kapka za kapkou vyhlodat prohlubeniny a ty pak nelze zahladit, ty útvary jsou nezníčitelné.

V roce 1815 mu bylo pětasedmdesát let, ale vypadal na šedesát. Nebyl velký; měl malé břicho, a aby je zdolal, podnikal dlouhé cesty pěšky. Měl pevný krok a jen maličko se hrbil, což je podrobnost,

ze které nechceme nic vyvodit. Řehoř XVI. se ve svých osmdesáti držel zpříma, usmíval se, ale přesto přese vše byl špatný biskup. Monsignore Lidumil měl, jak se říká, „krásnou hlavu“, ale zároveň tak vlídný úsměv, že se zapomínalo na jeho krásu.

Hovořil-li s oním dětinským veselím, které bylo jeho největším půvabem a o němž jsme se už zmínili, bylo každému u něho dobře, zdálo se, že z celé jeho bytosti vychází radost. Jeho růžová, svěží pleť, všechny zuby, které si zachoval pěkně bílé a které byly vidět, když se smál, to všechno mu dodávalo otevřená a jasná vzezření, prozrazující o muži, že je to velké dítě, a o starci, že je to staré dobrotisko. Takovým dojmem také působil na Napoleona, jak si vzpomínáme. Při prvním setkání a na první pohled to byl opravdu jen starý dobrák. Ale jestliže jste u něho chvíli zůstali a byl-li biskup jen trochu zamýšlen, dobrák se pomalu měnil a bral na sebe výraz vznešenosti: jeho široké a vážné čelo, velebné šedinami, se stalo velebné přemýšlením; vznešenost se od té dobroty odrážela, ačkoliv dobrota nepřestávala zářit; byli jste dojatai, jako byste spatřili usmívajícího se anděla, který pomalu rozpíná křídla. Úcta, nevyjádřitelná úcta vás postupně pronikala, stoupala vám až k srdci, cítili jste, že máte před sebou jednu z oněch silných, osvědčených a shovívavých duší, u nichž myšlenka je tak mohutná, že může být jedině vlídná.

Jak jsme viděli, modlitba, služby boží, almužna, utěšování zarmoucených, obdělávání kousku půdy, bratrství, střídmost, pohostinství, důvěra, studium a práce naplňovaly každý jeho den. *Naplňovaly*, ano, to je to slovo! Biskupův den byl jistě až po okraj plný dobrých myšlenek, dobrých slov a dobrých skutků. Ale jeho den nebyl úplný, když mu ošklivé nebo dešůtivé počasí zabránilo procházet se v zahradě hodinku nebo dvě před spaním po odchodu obou žen. Jako by to byl obřad, ve kterém se připravoval ke spánku meditací nad nesmírnými výhledy noční oblohy. Když náhodou nespaly, slyšely obě ženy v pokročilou noční hodinu, jak se pomalu prochází alejemi. Byl tam sám se

sebou, vyrovnaný rozjímal, velebil Boha a srovnával jas svého srdce s jasem éteru, jsa v temnotách pohnut viditelnou nádherou souhvězdí a neviditelnou nádherou boží; otvíral duši myšlenkám, které k nám proudí z neznáma. V těchto chvílích, kdy odevzdával své srdce hodině, v níž noční květy nabízejí své vůně, a kdy plál jako lampa uprostřed hvězdné noci a rozplýval se nadšením v ohnisku záře všeho tvorstva, nebyl by pravděpodobně mohl říci, co se děje v jeho duši; cítil, jako by z něho cosi odlétalo a něco jiného k němu sestupovalo. Tajemné prolínání propastí duše propastmi vesmíru!

Myslíl na velikost a přítomnost boží; na budoucí věčnost, záhadné tajemství; na věčnost minulou, tajemství ještě neznámější; na všechno to nekonečno, jež se hroužilo před jeho zraky všemi směry: a díval se, aniž se snažil pochopit všechno to nepochopitelné. Nepřemýšlel o Bohu; byl jím oslněn. Přemýšlel o velkolepých střetáváních atomů, jež vytvářejí hmotu, zjišťují a odkrývají síly, vytvářejí jedinečná spojení v jednotě celku, prostorové dimenze, nespočetno v nekonečnu, a světlem tvoří krásu. Ta střetávání se neustále svazují a rozvazují; odtud život a smrt.

Sedával na dřevěném sedátku opřeném o vetchu mříž a díval se na hvězdy žalostnými a křivičnatými obrysy ovocných stromů. Ta čtvrtina jitra země, chudě osázená, zastavená baráky a kolnami, mu byla drahá a stačila mu.

Co potřeboval víc ten stařec, který svůj volný čas v životě – a měl ho málo – rozdělával mezi zahradničení ve dne a rozjímaní v noci? Nestačil snad ten úzký, ohraničený prostor, jehož stropem byla obloha, aby mohl opět a opět velebit Boha v jeho dílech nejvznešenějších? Není v tom všechno? Skutečně, co si víc přát? Zahrádka k procházkám a nekonečnost k snění. U hou to, co můžeme pěstovat a utrhnout; nad hlavou to, o čem je možno přemýšlet a uvažovat; trochu kvítí na zemi a všechny hvězdy na nebi.

Ještě pár slov na závěr.

Ve světle těchto podrobností by se – zejména dnes – řečeno módním výrazem, mohl dignský biskup jevit jako panteista a mohlo by se zdát – ať už k jeho prospěchu nebo nepospěchu –, že si stvořil svou osobní filozofii, vlastní tomuto století, filozofii, která klíčí často v osamělé duši, kde se vytváří a mohutní, až nahradí náboženství; ale trváme na tom, že nikdo z těch, kdo znali monsignora Lidumila, se necítil oprávněn si o něm něco podobného myslit. Tohoto člověka osvěcovalo srdce. Jeho moudrost byla utkána ze světla, které z něho samého vyzařovalo.

Neměl žádnou soustavu, ale mnoho vykonal.

Těžko pochopitelné úvahy působí závrat; ničím není doloženo, že si biskup troufal vydat svého ducha záhadám Apokalypsy. Apoštol může být odvážný, ale biskup má být pokorný. Možná že by si sám vyčítal, kdyby příliš hloubal o záhadách, vyhrazených, aby se tak řeklo, velkým a hrozným duchům. Posvátná hrůza čeká u bran záhady. Ponuré dveře zejí dokořán, ale něco smrtelníkům říká, aby nevstupovali. Běda tomu, kdo vnikne za ně! Geniální myslitelé v neslychaných hloubkách abstrakce a čisté spekulace, povznesení jaksi nad dogmata, předkládají své myšlenky Bohu. Svou modlitbou zahajují odvážně diskusi. Svým zbožňováním se táží. Je to náboženství bezprostřední, plné úzkosti a odpovědnosti pro ty, kdo se pokoušejí o jeho srázy.

Lidské myšlení nemá mezí. Na vlastní vrub a nebezpečí rozebírá a bádá o tom, čím je oslněno. Skoro bychom mohli tvrdit, že jakýmsi zářným odrazem takto oslňuje přírodu; záhadný svět, který nás obklopuje, vrací, co dostal; je pravděpodobné, že nazírající jsou sami nazíráni. Ať je to jakkoliv, jsou na světě lidé – jsou to vskutku lidé? –, kteří jasně vidí v hlubině snových obzorů výšiny absolutna a kteří mají strašné vidiny nekonečných horstev. Monsignore Lidumil nebyl z těchto lidí, monsignore Lidumil nebyl

veleduch. Byl by se bál poloh, z nichž někteří velcí duchové jako Swedenborg a Pascal sklouzli do zatmění mysli. Ta mocná snění prospívají jistě mravnosti, jejich strmými cestami se přibližujeme ideální dokonalosti. On však volil kratší stezku – evangelium. Nepokoušel se vůbec přizpůsobit a zřasit své mešní roucho podle pláště Eliášova, nesnažil se osvětlit paprskem budoucnosti temný sběh událostí, nechtěl zhustit do plamene světlo věcí, nebylo v něm nic z proroka nebo mága. Ta pokorná duše jen milovala, to bylo všechno.

Je pravděpodobné, že svou modlitbou dospěl k nadzemskému vytržení; ale není možné modlit se přespříliš, jako není možné příliš milovat; a kdyby byla kacířstvím modlitba, v níž je více, než je předepsáno, byli by kacíři i svatá Tereza a svatý Jeroným.

Skláněl se ke všem trpícím a kajícím. Svět mu připadal jako velká nemoc; všude cítil horečku, všude zjišťoval bolest, a aniž se pokoušel rozřešit hádanku, snažil se ošetřit rány. Strašná podívaná na tvorstvo posilovala v něm soucit; namáhal se, jen aby našel sám pro sebe a druhým vnukl nejlepší způsob, jak litovat a zjednávat úlevu. Všechno, co je na světě, bylo pro toho dobrého a vzácného kněze ustavičnou příčinou ke smutku, který chtěl být utěšen.

Jsou lidé, kteří dobývají zlato; biskup dobýval milosrdenství. Všeobecná bída byla jeho slojí. Bolest všudypřítomná byla ustavičnou příležitostí k dobrotě. *Milujte se vespolek*; to prohlašoval za dokonalé, nic víc si nepřál; to bylo jeho učení.

Jednoho dne onen muž, který si o sobě myslel, že je filozof, onen už jmenovaný senátor, řekl biskupovi:

„Jen se podívejte na to divadlo světa; válka všech proti všem; komu dal Bůh úřad, tomu dal i rozum. Vaše *milujte se vespolek* je nesmysl.“

„Nuže,“ odpověděl monsignore Lidumil, aniž se přel, „*je-li to nesmysl, má se v něm duše zavítit jako perla v ústřici.*“

Biskup se uzavíral, žil, byl dokonale spokojen a nechával stranou nadpřirozené záhady, které vábí a děsí, nedbal na

nevyzpytatelné výhledy do neskutečna a propasti metafyziky, na všechny ty hlubiny vedoucí apoštola k Bohu a ateistu do nicoty; na osud, dobro a zlo, boj jedné bytosti s druhou, svědomí člověka, hloubavé náměsíčnictví živočicha, proměnu, která se uskutečňuje smrtí, záhrobní život, nepochopitelné roubování postupných vášní na neměnné já, na podstatu, hmotu, nejsoucno a jsoucno, duši, přírodu, svobodu; nedbal na závratné problémy, děsivé spletitosti, nad nimiž se sklánějí olbřímí archandělé lidského ducha; na nesmírné propasti, do nichž Lucretius, Manu¹, svatý Pavel a Dante, upoutáni nekonečnem, pohlízejí okem metajícím blesky, jako by tam zažehávali hvězdy.

Monsignore Lidumil byl pouze člověk, který zvenčí ohledával tajemné otázky, aniž je zkoumal, aniž je převracel a aniž jimi kalil svého ducha, člověk, který měl v duši hlubokou úctu k záhadám.

1 Autor posvátných bráhmanských knih.

KNIHA DRUHÁ

Pád

(1)

Večer po celodenní chůzi

Počátkem měsíce října 1815, asi hodinu před západem slunce, vstoupil do městečka Digne muž, který cestoval pěšky. Ojedinělí obyvatelé, kteří byli v tu chvíli u okna nebo na prahu svých domů, poutníka znepokojeně pozorovali. Bylo těžko potkat pocestného v bídňějším stavu. Byl to muž střední postavy, ramenatý a mohutný, v plné síle. Mohlo mu být tak šestačtyřicet nebo osmačtyřicet let. Naražená čepice s koženým štítkem skrývala část zpoceného, vousem zarostlého obličej, ožehlého sluncem a ošlehaného větrem. Košile z hrubého žlutého plátna, sepjatá u krku stříbrnou kotvičkou, odhalovala zarostlá prsa; měl kravatu na uzel, staré ošoupané kalhoty z modrého cvilinku, do běla vydřené na jednom koleně a děravé na druhém, vetchou rozedranou šedivou halenu, záplatovanou na jednom lokti zeleným sukнем přistehnutým hrubou nití; na zádech nesl zbrusu nový nacpaný a notně utážený vojenský batoh, v ruce silnou sukovicí; bosé nohy měl v okovaných botách.

Pot, horko, dlouhá chůze a prach činily tento zbídačelý zjev ještě odpudivějším.

Měl krátce přistřižené, a přesto ježaté vlasy; to proto, že povrostly a už dávno neviděly nůžky.

Nikdo ho neznal; byl to zřejmě jen pocestný. Odkud přicházel? Z jihu. Pravděpodobně od mořského pobřeží. Neboť vcházel do Digne touž ulicí, která před sedmi měsíci viděla císaře Napoleona, když se ubíral z Cannes do Paříže.

Ten muž šel jistě celý den. Vypadal velmi unaveně. Ženy ze starého předměstí na dolním konci města si všimly, že se zastavil pod stromy bulváru Gassendi a pil z kašny na konci promenády. Jistě měl ohromnou žízeň, protože děti, které za ním šly, viděly, jak se o dvě stě kroků dál znovu zastavil a pil z kašny na tržišti.

Na rohu ulice Poichevert se obrátil doleva a zamířil k radnici. Vstoupil dovnitř a za čtvrt hodiny zase vyšel. Na kamenné lavici u vrat seděl četník, právě na místě, kde vystoupil 4. března generál Drouot, aby přečetl zděšeným dignským obyvatelům proklamaci z Juanského zálivu. Muž smekl čepici a pokorně četníka pozdravil.

Četník na pozdrav nepoděkoval, chvíli si ho pozorně prohlížel a pak vešel do radnice.

Tehdy byla v Digne pěkná hospoda s vývěsným štítem *U kříže*. Hospodský, Jacquin Labarre, byl muž v městě vážený, protože byl příbuzným Labarra z Grenoblu, který tam měl hospodu *U tří delfínů* a kdysi sloužil v Napoleonově tělesné stráž. Po císařově vylodění kolovalo o hospodě *U tří delfínů* plno řečí.

Říkalo se, že tam často v přestrojení za formana jezdíval generál Bertrand a že dával vojákům řád Čestné legie a měšťanům zlatáky. Pravda je, že císař při svém vstupu do Grenoblu odmítl pohostinství na prefektuře; poděkoval starostovi a řekl:

„Jdu k statečnému muži, kterého znám,“ a šel k Třem delfínům. Tato sláva starého Labarra od *Tří delfínů* se odrazila na pětadvacet mil odtud až na Labarra *U kříže*. Ve městě o něm říkali: *To je bratranec toho z Grenoblu.*

Příchozí muž zamířil k hospodě, nejlepší v celém kraji. Vstoupil do kuchyně, jejíž dveře vedly přímo na ulici. Ve všech kamnech bylo zatopeno. Hospodský, který byl zároveň hlavní kuchař, pobíhal příčinlivě od rožně k rendlíkům, hlídaje výbornou večeři připravovanou pro formany, jež bylo slyšet ve vedlejším

sále halasit a hlučně hovořit. Kdo cestoval, ví, že na dobré jídlo a pití si nikdo nepotrpí tak jako formani. Tučné selátko s bílými koroptvemi a tetřevy po obou stranách se točilo na dlouhém rožni nad ohněm; v peci se pekli dva ohromní kapři z Lauzetského a pstruzi z Allozského jezera.

Když hospodský zaslechl, že vrzly dveře a někdo vstoupil, řekl, aniž zvedl zrak od ohniště:

„Co si přejete?“

„Jídlo a nocleh,“ řekl muž.

„Nic snazšího,“ odpověděl hostinský. V té chvíli se obrátil, změnil jedním pohledem zevnějšek pocestného a dodal: „Za peníze.“

Muž vytáhl velkou koženou tobolku z kapsy své haleny a odpověděl:

„Peníze mám.“

„V tom případě jsem vám k službám,“ řekl hostinský.

Muž zastrčil tobolku do kapsy, shodil s ramene brašnu, postavil ji na zem u dveří a s holí v ruce si šel sednout na nízkou stoličku u krbu. Digne je v horách. Říjnové večery tam bývají chladné.

Hostinský pobíhal sem a tam, ale přitom bedlivě pozoroval pocestného.

„Bude brzo večere?“ zeptal se muž.

„Hned,“ odpověděl hostinský.

Mezitímco se poutník ohříval, obrácen zády do místnosti, důstojný hospodský Jacquin Labarre vytáhl z kapsy tužku a utrl růžek starých novin, které se povalovaly na stolečku u okna. Na bílý okraj napsal jednu nebo dvě řádky, složil papírek a nezapečetěný jej dal chlapci, který mu pravděpodobně pomáhal jako kuchtík a poslíček. Hospodský mu pošeptal něco do ucha a chlapec odběhl k radnici.

Pocestný nic z toho neviděl.

Ptal se ještě jednou: „Bude večere brzo?“

„Okamžitě,“ řekl hospodský.

Chlapec se vrátil. Papírek přinesl zpátky. Hospodský jej spěšně rozbil jako ten, kdo čeká odpověď. Zdálo se, že čte pozorně, pak

zavrtěl hlavou a na chvíli se zamyslel. Pak postoupil k pocestnému, který byl ponořen do neradostných myšlenek.

„Pane,“ řekl, „nemohu vás uhostit.“

Muž se napolo vztyčil.

„Jak to! Máte strach, že vám nezaplatím? Chcete-li, zaplatím předem! Opakuji vám, že peníze mám.“

„To není to hlavní.“

„Co tedy?“

„Máte peníze...“

„Ano,“ řekl muž.

„Ale já nemám pokoj,“ řekl hospodský.

Muž s klidem řekl:

„Dejte mě do stáje.“

„Nemohu.“

„Proč?“

„Je tam plno koní.“

„Tak mi dejte nějaký koutek na půdě. Otep slámy. Uvidíme po večeři.“

„Večeři vám dát nemohu.“

Odměřený a pevný tón toho prohlášení připadl cizinci závažný. Zvedl se.

„Já však umírám hlad! Jdu od východu slunce. Užel jsem dvanáct mil. Zaplatím. Chci jíst.“

„Nic nemám,“ řekl hostinský.

Muž se dal do smíchu a obrátil se k ohništi a ke kamnům.

„Nic! A co je tohle?“

„To je už všechno zadáno.“

„Pro koho?“

„Pro pány formany.“

„Kolik jich je?“

„Dvanáct.“

„Je tu jídla pro dvacet.“

„Všechno si zamluvili a zaplatili předem.“

Muž se znova posadil a řekl, aniž zvýšil hlas:

„Jsem v hospodě, mám hlad a zůstanu.“

Tu se k němu hospodský nahnul a zašeptal mu do ucha s důrazem, při němž se muž zachvěl:

„Koukejte, ať jste venku!“

Pocestný, který byl právě v té chvíli skloněn a přistrkoval okovaným koncem hole několik rozžhavených uhlíků zpátky do ohniště, se prudce obrátil, a když otvíral ústa, aby odpověděl, hostinský se na něho upřeně zadíval a dodal stále ještě tlumeně:

„Podívejte se, nic mi neříkejte. Chcete, abych vám řekl, jak se jmenujete? Jmenujete se Jean Valjean. A chcete snad, abych vám řekl, kdo jste? Hned když jsem vás spatřil, bylo mi něco podezřelé; poslal jsem na radnici a podívejte se, co mi odpověděli. Umíte číst?“

Při této řeči podával cizinci rozbalený papírek, který putoval z hospody na radnici a z radnice do hospody. Muž jej přeletěl pohledem.

Po chvílce ticha hostinský pokračoval:

„Mám ve zvyku chovat se slušně ke každému. Odejděte.“

Muž svěsil hlavu, sebral brašnu, kterou položil na zem, a odešel.

Dal se hlavní ulicí. Šel nazdařbůh těsně podél domů jako ten, koho pokořili a zarmoutili. Ani jedinkrát se neobrátil. Kdyby se byl otočil, byl by spatřil hostinského od *Kříže*, jak živě vykládá na prahu hospody všem cestujícím i kolemjdoucím a jak na něj ukazuje prstem, a z nedůvěřivých a zděšených pohledů skupinky by byl vyčetl, že za chvíli jeho příchod způsobí v celém městě hotové pozdvižení.

Nic z toho neviděl. Zdrčení lidé se neohlížejí. Vědí příliš dobře, že zlý osud je jim v patách.

Šel nějakou chvíli, kam ho nohy nesly, ulicemi, které neznal, a zapomínal na únavu, jak se stává, jsme-li smutni. Najednou se prudce přihlásil hlad. Schylovala se noc. Rozhlédl se, aby zjistil, zda by nenašel nějaký útulek.

Do pěkné hospody nesměl; hledal tedy skromnou hospůdku, nějakou hodně chudou krčmu.

Právě v tu chvíli se rozsvítilo světlo na konci ulice; věnec z chvojí pověšený na železné žerdi se rýsoval proti jasné večerní obloze. Zamířil tím směrem.

Byla to opravdu hospůdka – hospůdka v ulici Chaffaut.

Pocestný se na chvíli zastavil a nahlédl oknem do nízké místnosti, osvětlené lampičkou na stole a velkým ohněm v krbu. Uvnitř popíjelo několik mužů. Krčmář se hřál u kamen. Oheň rozezpíval železnák, pověšený na háku nad plameny.

Krčma měla dva vchody, jak tomu u hostinců bývá. Jeden z ulice a druhý ze dvorečku plného hnoje.

Pocestný si netroufal vstoupit z ulice. Proklouzl dvorem, zaváhal, pak vzal bojácně za kliku a strčil do dveří.

„Kdopak je to?“ ptal se krčmář.

„Někdo, kdo by chtěl jídlo a nocleh.“

„Dobrá, dobrá. Tady se nechá jíst i spát.“

Cizinec vstoupil. Všichni popíjející stočili pohled k němu. Lampa ho ozařovala z jedné a oheň v krbu z druhé strany. Pozorovali ho chvíli, zatímco snímal batoh.

Krčmář řekl:

„Je tu teplo. Večeře v kotli se už vaří. Jděte se ohřát, kamaráde.“

Cizinec usedl u nístěje a natáhl k ohni nohy zmučené únavou. Z hrnce vycházela příjemná vůně. Jeho tvář, kterou bylo sotva vidět pod hluboko naraženou čepicí, zklidněla neurčitým zdáním pohody zároveň s dojemným výrazem utrpení, který do ní vtiskl čas.

Měl pevný profil, energický a smutný. Byla to podivná tvář; zpočátku se zdála pokorná, ale nakonec vypadala přísně. Oči zpod obočí svítily jako plamínky v houšti.

Ale mezi muži sedícími za stolem byl i rybář, který předtím, než přišel do krčmy v ulici Chaffaut, odvedl svého koně do stáje k Labarovi. Osud tomu chtěl, že se právě ten den ráno setkal s tímto pocestným nedobrého vzezření někde mezi Bras d'Asse a... (zapomněl jsem jméno, myslím, že je to Escoublon). Nuže, když ho potkal, zdál se muž velmi unaven, požádal rybáře, aby

ho vzal na koně za sebe, ale jezdec v odpověď popohnal koně do klusu. Prodavač ryb byl před půl hodinou ve skupince, která se utvořila kolem Jacquina Labarra, a vyprávěl hostům od *Kříže* o svém nepříjemném ranním setkání. Teď dal ze svého místa nepozorovaně znamení krčmářovi. Když krčmář k němu přistoupil, vyměnili mezi sebou tiše pár slov. Pocestný zase upadl do snění.

Krčmář se vrátil ke krbu, položil prudce ruku na cizincovo rameno a řekl mu:

„Hybaj odtud!“

Cizinec se obrátil a řekl mírně:

„Vy už víte?...“

„Ano.“

„Z jedné hospody mě vyhodili.“

„A teď tě vyhodíme odtud.“

„Kam mám jít?“

„Jinam.“

Muž vzal hůl a brašnu a odešel.

Když vycházel, děti, které ho sledovaly od *Kříže* a které na něho čekaly, po něm házely kamením. Obrátil se zlostně a pohrozil jim holí; děti se rozutekly jako hejno ptáků.

Šel kolem věznice. Na dveřích visel železný řetěz vedoucí ke zvonku. Zazvonil. Otevřelo se okénko.

„Pane vrátný,“ řekl cizinec a uctivě smekl čepici, „byl byste tak laskav, otevřel mi a nechal mě tady přes noc?“

Hlas odpověděl:

„Věznice není hospoda. Dejte se zavřít. Pak vám otevřeme.“

Okénko se zavřelo.

Cizinec zahrnul do uličky, kde byly jen zahrady. Některé byly obehnány živými ploty, což ulici zpříjemňuje. Mezi stromy a křovím spatřil přízemní domeček, jehož okna byla osvětlená. Podíval se do jednoho, jak to už učinil před hospůdkou. Spatřil velkou vybělenou místnost s postelí, pokrytou kartounovou přikrývkou, v koutě kolébku, několik dřevěných židlí a ručnici dvojku, zavěšenou na zdi. Uprostřed světnice stál prostřený stůl. Měděná lampa

osvětlovala ubrus z hrubého bílého plátna, cínovou konvici, plnou vína a svítící jako stříbro, a hnědou polévkovou mísu, z které se kouřilo. Za stolem seděl muž, asi čtyřicátník, veselý a upřímný tváře, a houpal na kolenou malé dítě. Blízko něho kojila mladička žena druhé děťátko. Otec se smál, děcko a matka také.

Cizinec se na chvíli zamyslel nad tím líbezným a uklidňujícím obrázkem. Co se v něm dělo? Jen on sám by to mohl říci. Pravděpodobně si pomyslel, že tento vlídný dům bude i pohostinný a že tam, kde viděl tolik štěstí, najde snad i trochu soucitu.

Slabounce zaklepal na okenní tabuli.

Nic.

Zaklepal ještě jednou.

Slyšel, jak žena říká: „Zdá se mi, že někdo klepe.“

„Kdepak,“ řekl muž.

Zaklepal potřetí.

Muž se zvedl, vzal lampu a zamířil ke dveřím a otevřel je. Byl to vysoký člověk, napolo sedlák, napolo řemeslník. Měl na sobě velkou koženou zástěru, která mu šla až na levé rameno, za ní měl zastrčené kladivo, červený kapesník, váček na prach, nejrůznější předměty, které tam stažený pas držel jako v kapse. Zvrátil hlavu nazad; jeho široce otevřená a shrnutá košile odhalovala bílou a hladkou býčí šíji. Muž měl husté obočí, bohaté černé licousy, vypoulené žabí oči, dolní část obličeje vystouplou jako rypák; z celého jeho zjevu byla patrná taková nabubřelost, že ji nelze ani vyjádřit slovy.

„Promiňte, pane,“ řekl pocestný, „nemohli byste mi dát talíř polévky a vykázat kout, kde bych se vyspal, třeba v kolně tady na zahradě? Nešlo by to? Samo sebou že za peníze.“

„Kdo jste?“ ptal se pán domu.

Muž odpověděl:

„Přicházím od Puy-Moissonu. Celý den jsem na nohou. Urazil jsem dvanáct mil. Nemohl byste? Za peníze.“

„Neodmítl bych slušného člověka, který by zaplatil. Ale proč nejdete do hospody?“

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Bídníci I.***

Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.